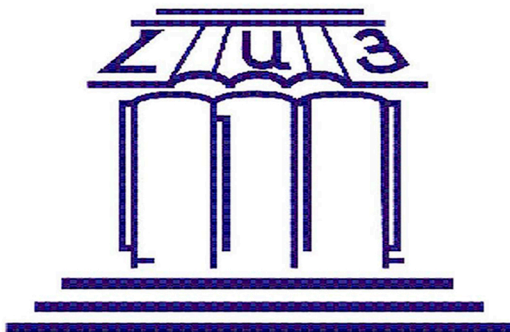

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Մտեղծագործական համայնքներ
նչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

623.4

U-61

Հ. Ս. Խ .Հ.

հեն բոլոր լեզուներ, միացե՛ք

ՅԵ՝ ՍՄԻՍԼՈՎՍԿԻ

ՀՐԵՏԱՆԻ

Փարզ. 17. ~~Հ. Ս. Խ .Հ.~~

№ 15

Կ. Կ. Բանակի Ռազմա-Հեղափոխական Խորհրդին կից
Հայկական Խմբագր.-Հրատարակչական Կոլլեգիա

ՅԵՐԵՎԱՆ—1925

13240

04 AUG 2010

Ս. Խ. Հ. Մ.

Հ. Ս. Խ. Հ.

Պրոկուրոր ընդոս լեկտրերի, միացե՛ք

623.4
Ս-61 սյ.

ՅԵ. ՍՄԻՍԼՈՎՍԿԻ

**ՀԱՅԿ. ԽՄԲԱԳՐ.-ՀՐԱՏ. ԿՈՒԼԵԳԻԱՅԻ ՀՐԱՏԱ-
ՐԱԿՈՒԹՅԱՄԲ ԼՈՒՅՍ ԵՆ ՏԵՍԵԼ**

1. Եճվալդ — Հրաչանա - հրաձգային գործ
փոխ. Գ. Կուրանյան 35 կ.
2. ~~Հ. Ս. - Ս.~~ — ~~Կարմիր հուշարձան, թարգ.~~
Գ. Տ. - Ս. 20 կ.
3. Գորգովսկի. — Բանվոր դասակարգի և Ռ. Կ. Կ.
դրոշի տակ, թարգ. Լ. Դանիելյանի 40 կ.
4. Կոզլովսկի. — Քողարկում I մաս թարգ.
Հ. Ալեքյան 20 կ.
5. Կոզլովսկի. — Քողարկում II և III մաս թարգ.
Հ. Ալեքյան 50 կ.
6. Մ. Ռաֆես. — Կարմիր բանակ, թարգ.
Մ. Տ. - Հովհաննիսյան 15 կ.
7. Հուշատար հրաչանաձիգ կարմիր բանակա-
յինի 1891 թվականի տիպարի
3 գծանի հրաչանը խնամելու հա-
մար, թարգ. Մ. Տ. - Հովհաննիսյան 20 կ.
8. Բ. - Գ. Կ. Բ. Հետեակի ժամանակավոր մար-
տական կանոնադիրք մասն 1
թարգ. Ար. Ոհանյան 75 կ.
9. Ս. Խ. Հ. Մ. Ռ. - Հ. Խ. 1924 թ. № 1397 հրա-
ման. հետեակի ժամ. մարտ. կա-
նոն. I մասի. գալ. և փոփոխ.
թարգ. Ար. Ոհանյան 15 կ.

ՀՐԵՏԱՆԻ

1003
1424

Գր. Մեղ - Խաչմաճաղքյան
Թարգ. ~~...~~

№ 15

Կ. Կ. Բանակի Ռազմա-Հեղափոխական Խորհրդին կից
Հաշվական Խմբագր.-Հրատարակչական Կոլլեգիա

ՅԵՐԵՎԱՆ — 1925

ՀԵՂԻՆԱԿԻՑ

Համաձայն ստացածն պատվերի, սույն
 վրբույկը գրված է այն նպատակով, վորպեսզի
 հրամանատարական կազմին տրվեն տեղեկատու
 գիտելիքներ հրետանու մարտական հատկու-
 թյունների և մարտական գործադրության մա-
 սին, ամփոփ ու կարճառոտ շարադրությամբ,
 վոր սահմանափակված է վորոշ ծավալով: Աշ-
 խատանքի նման բնույթի շնորհիվ, հարկ յեղավ
 վոր միայն կրճատել ծրագիրը, այլև ամբողջ շա-
 րադրությունը, անտեսելով նախադասություն-
 ները, ու մինչև իսկ բառերը:

Գրքույկում պարունակած տեղեկություն-
 ները հարմարեցրված են այն հրետանուն, վորով
 ներկայումս զինված է կարմիր բանակը, և ա-
 ռաջին հերթին այդ տեղեկությունները հար-
 մարեցրված են պաշտոնական կանոնագրքերին,
 հրահանգներին ու ձեռնարկներին, վորոնցով վո-
 րոշվում է հրետանու մարտական աշխատանքը:
 Խայց և այնպես շնորհիվ այն հանգամանքին,
 վոր ներկայումս վերաբնովում են այդ պաշտո-
 նական հրատարակություններից շատերը, իր-
 գործել այդ՝ ամեն անգամ չի աջողվել: Այս

ՏՐԵՍԻ ԱՌԱՋԻՆ ՏՊԱՐԱՆ

Դրամ. 2039

Տիրաժ 1000

Պատ. 2907

գեպըում գրքույկում գետեղված են այն տեղե-
կությունները, ցուցումները կամ արտահայտած
գաղափարները, վորոնք համաձայնեցրված են
գիտական գրականության մեջ տիրող հայացք-
ներին, հարմարեցնելով նրանց մեր իրականու-
թյանն ու հնարավորություններին և հաշվի առ-
նելով անցած պատերազմների փորձառությունը:

Վերջին հանգամանքը պիտի նկատի ունե-
նալ, և հետզհետե, յերբ լույս են ածանում պաշ-
տոնական այնպիսի հրատարակություններ, վո-
րոնք վորոշում են հրետանու մարտական աշխա-
տանքը, կարիք յեղած գեպըում, անհրաժեշտ է
ժայնել համապատասխան ուղղումներ:

Յե. Սմիտովսկի

ՀՐԵՏԱՆՈՒ ԴԵՐԸ, ՄԱՐՏԱԿԱՆ ՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆ- ՆԵՐՆ ՈՒ ՆՐԱ ՎՐԱ ԴՐՎՈՂ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

1. Հրետանու դերն է հարվածելով
հակառակորդի ապարիվ ուժերն ու
ավերելով նրա պաշտպանության
միջոցները, աշխատել ստեղծել
այնպիսի պայմաններ, վորոնց շնոր-
հիվ կարելի լինի մարտակա-
նի գիւրը լուծել նվազագույն կո-
րուստներով:

Մարտում հետևակի (հեծելազորի)
հրետանու գործողություններն
ասոբաժան են:

2. Հրետանու մարտական հասկոթյունները.
ա) նա ուժեղ է միայն իր կրակով.
բ) հարված է հասցնում հանկարծակի,
արագ և վճռական կերպով. գ) ընդու-
նակ է խիստ ավերիչ գործողության.
դ) գործում է մեծ հեռակայնություն-
ների վրա ճակատով և խորությամբ մեծ
տարածություն ունեցող տեղամասի դեմ.
ե) հուսալի չէ իր գործողության մեջ,

կալոյն ե ժարտում. գ) բարոյական ա-
ջակցություն ե ցույց տալիս իր գործածակերին,
բարոյական ազդեցություն ե գործում հակա-
ռակորդի վրա. լ.) ավելի լավ ե կովում, քան
հետևակը ոգային հակառակորդի դեմ.
բ) մեծ հեռակայությունների վրա գործում ե
քիմիական միջոցներով. թ) հեշտ ե յեն-
թարկվում դեկավարության (մարտի
ամբողջ ընթացքում պետի ձեռքումն ե գտնվում,
— սրա հետևանքը աշխատանքի միացումն ե).
ժ) գործում ե համարյա ամեն տեսակ
տեղանքում, գորտաշարժ ե կատա-
րում ե ընդունակ ե կրակ մղելու իր
գործերի գլխավորելից. ժա) հնարա-
վարություն ունենալով շարունակ իրազեկ լի-
նելու պարագայի նկատմամբ, հետախու-
զության արժեքավոր արդյունք-
ներ ե տալիս. ժբ) ընդունակ ե ագի-
տացիոն գործողություններ կատարելու:

Դրա հետ միասին. ա) ընդունակ չե
մարտը վերջնական վախճանին հասցնելու.
ընդունակ չե ինքնուրույն գործողու-
թյուններ կատարելու. բ) անպաշտպան ե
յերթի ժամանակ, մարտական գրության անց-
նելիս ե ընդհակառակն այդ գրությունը փոխե-
լիս. անարդարության ե ինքնապաշտպանության

նկատմամբ այն հակառակորդի կողմից, վորը
մոտենում ե նոսր շարքերով. գ) աջող գործո-
ղությունները պահանջում են նախապատ-
րաստության համար ժամանակ ե
հրապաշարի մեծ ծախք. գ) նրա գոր-
ծողությունները կախում ունեն տեղանքի
գրությունից՝ շարժման ժամանակ, նրա
ուելյեֆից (տեսածիր, զնդակոծ), նշանները
տեսնելու պայմաններից, յեղանակի
գրությունից, որվա ժամանակից. ե) բարդ-
ե իր կազմության, համարման, ուսուցման
ե հայթայթման տեսակետից:

Յ. Հրեհանու վրա դրվող խնդիրներ.
Թույլատրելի չե, վոր հրետանին
գործի առանց նպատակահարմար
ձևով արված մարտական խնդրի:

Հիմնական նպատակն ե նյութ-
թական ազդեցություն գործելը
(հարվածականություն, ավերմունք). միաժա-
մանակ ձեռք ե բերվում նաև հսկայական բա-
րոյական ազդեցություն:

Ա) Ահա այն մարտավարական խն-
դիրները, վորոնք արվում են ընդհա-
նուր գորական պետի ցուցումներով.
ա) մարտի սկզբին հեռվից կանգնեցնել
հակառակորդին, ստիպել նրան բացազատվել ե

մարտի բռնվել. բ) կռվել հակառակորդի հրետա-
նու գեմ. գ) աջակցել հետևակի մերձենալուն
հակառակորդի հետ. դ) նախապատրաստել դը-
ռույթը. ե) աջակցել նրա կատարելուն և զար-
գացնելուն. զ) ապահովել զրաված տեղամասն
սմբտցներն ու հետագա առաջխաղացումը (ու-
ղեկցող հրետանի) Ե) հետապնդել կրակով և
զորաշարժով. ը) թույլ չտալ, վոր պաշտպանու-
թյան ժամանակ հակառակորդն իր զորքերի խը-
րամասները մտնի. թ) պաշտպանել իր զորքե-
րի յետ խաղացումը. ժ) կռվել ողային հակա-
ռակորդի դեմ. ժա) զրկել հակառակորդին
հանգստից և խախտել նրա թիկունքային կյանքն
ու գործունեությունը:

Բ. Տեխնիկական (կրակի) խնդիր-
ներ, վոր մասնանշում են հրետանային
պետերը. ա) հակառակորդի հետևակին հաք-
վածել մերձեցման ամբողջ ընթացքում. բ) կը-
րակել հակառակորդի հրետանու դեմ, աշխատե-
լով նրան վոչնչացնել կամ գոնե ճնշել. գ) ամ-
բողջ ճակատում և առանձնապես հարվածի հա-
մար նշանակված տեղամասում հակառակորդից
հրացանային և գնդացրային կրակը ճնշել. դ) ար-
հեստական արգելքները, կառուցվածքները, խը-
րամասներն ավերել. ե) կրակի պատահիչներ
ստեղծել դուրյթի և պաշտպանության ժամա-

նակ. զ) խափանիչ կրակ. Է) հակառակորդի զը-
րոհը յետ մղել. ը) հակազրոհին աջակցել. թ) հա-
կառակորդի զրահապատ մեքենաները վոչնչ-
ացնել. ժ) կռվել ողային նավատորմի դեմ.
ժա) թիկունքային նշանները հարվածել:

ՀՐԱՆՈԹՆԵՐԻ, ԱՐԿԵՐԻ ՅԵՎ ՀՐԵՏԱՆՈՒ ՏԵՍԱԿՆԵՐԸ

4. Հրանոթների յեվ արկերի զանազան
տեսակներ: Հրետանու ռմբակոծման յենթակա
զանազան նշաններն անխուսափելիորեն պահան-
ջում են զանազան տեսակի հրանոթ-
ներ և արկեր:

Կենդանի նշաններ, վորոնք հաք-
վածվում են մահաբեր փոքրիկ գնդակով (գնդա-
կի կտորով), բազմաթիվ են, շարժուն են, ըն-
դունակ են փոքրացնել իրենց հարվածելի մա-
կերևոյթը, վորոնք կարող են խուսափել
կրակից, իրենց հարվածելու համար պահան-
ջում են ավելի մեծ թվով հարվա-
ծող մասնիկներ (գնդակներ), պահան-
ջում են ստեղծել ընդարձակ հարվածե-
լի շրջաններ (մակերեսներ): Նրանց հաք-
վածելու համար անհրաժեշտ են կարտեզի
(կտորտանքների) գործողութուն ունեցող ար-
կեր—շրատներ, փշրատող (բրիգանտ)

ն ա ն ա կ (փոքր պայթուցիկ լիցք ունեցող արկ)։
շրապնելով հարվածելու ընդարձակ (խոր) շր-
ջաններ ստեղծելու համար պահանջվում է
դետոնմերձ հետագիծ և արագած գո-
թյուն։

Այն դեպքում, յերբ կենդանի նը-
շաննեբը ծածկված են կրակից ճա-
կատի կողմից (արհեստական կառույ-
վածքներով, տեղանքի ուղղորդ լանջերով), նրանց
կարտեշի գործողության արկերով հարվածե-
լու համար պահանջվում է ուղղորդ հետա-
գիծ։ Ճակատից ու վերելից ծածկ-
ված թաքստոցներում կամ ապաստարաննե-
րում գտնվող կենդանի նշաննեբը կա-
րելի չե հարվածել միայն այնպիսի արկերով,
փորոնք ավերում են կամ ծակում
ծածկոցները։ Ամեն տեսակի կենդանի նը-
շաննեբ, փորոնք նույնիսկ թաքստոցների
յեռուում են գտնվում, կարելի չե լավ հարվա-
ծել քիմիական արկերով։

Մեռյալ նշաննեբ—բնական կամ արհես-
տական թաքստոցներ (ամրաշինական կառույց-
վածքներ, կամուրջներ, տներ և այլն), փորոնք ա-
ռավել կամ պակաս ամրություն ունեն. ավերելու
համար պահանջվում է զլիսավորապես ուղղորդ
հետագիծ ունեցող ծակող-անցնող

և մանավանդ ֆուգասային գործողու-
թյան արկեր, (լստ հնարավորության մեծ
չափով պայթուցիկ լիցքով), լստ հնարավորու-
թյան ավելի ճիշտ և անխուսափելիորեն
դանդաղ հրաձգությամբ։ Շար-
ժուն զրահապատ թաքստոցնեբը (զրա-
հակիր նավատորմիդ, տանկեր, զրահապատ զը-
նացքներ և այլն) մեծ մասամբ պահանջում են
գետնածած հետագիծ և արագա-
ձգություն։ Թույլ դիմագրու-
թյան մեռյալ նշանները—վահաններ, լարա-
փակոցներ, աջողությամբ ավերվում են կար-
տեշի գործողության արկերով (զլիսավորապես
կտրատնքներով)։

Այն նշանները, փորոնք գործողու-
թյան կենդանի ուժերը սերտ կապ
ունեն այն ապարատների ու մե-
քանիզմների սարքին լինելու
հետ, փորոնքով նամարտ և մղում (խառը
տեսակի նշաններ), որինակ՝ հրետանի, սավառ-
նակներ, զրահապատ մեքենաներ, լուսարձակ-
ներ և այլն,—պարտություն են կրում, յերբ
միջոցներ են գործադրվում, թե նրանց կեն-
դանի ուժի դեմ և թե մեքանիզմ-
ների ու ապարատների դեմ և հա-
ճախ հարվածվելու համար պահանջում են հա-

տուէկ հրանոթներու արկեր (գնդերի
թնդանոթ, տանկերի դեմ գործող թնդանոթ-
ներ, սավառակների դեմ արկեր):

Բացի անմիջական գործողութեան արկե-
րից, ինչպիսին են կարտէշի գործողութեան
(շրագունել, բրիզանտակն հռնակ), ֆուգատա-
յին, ծակող-անցնող (զրահահար) քիմիական
արկերից, մարտական խնդիրներն առաջադրում
են կողմնակի գործողութեան արկեր գոր-
ծադրելու անհրաժեշտութեանը, ինչպես որի-
նակ՝ հրձիգ, լուսատու, բողաբ-
կող, ագիտացիոն արկեր:

Մեռյալ նշանների դեմ գործելու համար
նշանակված արկերն աջողութեամբ կարող են
գործել նաև կենդանի նշանների դեմ, բայց
գլխավորապես բարոյական ազդեցութեան մի-
ջոցով:

Հրանոթային սիստեմի մի-
յեվնույն քաշի ժամանակ, վոր վո-
րոշվում է նրանով, թե ինչ աստիճանի դյուրա-
շարժութիւն է պահանջվում, հրանոթի ամե-
նամեծ տեխնիկական հզորութիւնը կարելի
է ամենից ձեռնառնել ձեռքով իրադրութիւն
կամ արկին կարելի է յետադիմ
քաշող զգրնական մեծ արագու-
թյամբ կամ ծանրաքաշ արկին (պայ-

թուցիկ մեծ լիցքով) տալ համեմատաբար
փոքր արագութիւն: Առաջին տեսակի
հրանոթները, որինակ՝ թնդանոթները
թեք (գեանամերձ) հետագիծ են տալիս,
յերկրորդ տեսակի հրանոթները, — հորի-
ններն ու հրասանդները տալիս են
ուղղորդ հետագիծ: Վորովհետև մարտական
տարբեր նպատակները պահանջում են թե առա-
ջին և թե մյուս տեսակի հետագծեր ու արկեր,
ուստի հրետանու բոլոր տեսակները
մեջ սովորաբար գործադրվում են թնդա-
նոթներ կամ հորիցներ կամ հրա-
սանդներ:

5. Հրետանու շարժունակութիւնը նրա
հիմնական մարտական հատկութիւնն է կազ-
մում և նրան ընդունակ է դարձ-
նում պահանջված բոլորի լինել
մարտագիտի պահանջված կետում.
ժամանակապես այդ շարժունակութեան շնորհիվ
հրետանին կարողանում է գործերի այլ տեսակ-
ների հետ միասին տեղափոխվել, առանց
նրանցից յետ մնալու և դորաշարժ
կատարել մարտադաշտում: Յերբ հրետա-
նին ոգտվում է կենդանի շարժիչներով և սովա-
րական ճանապարհներով (կամուրջներով), այդ
դեպքում նրա շարժունակութիւնը զգալի-

Հափով վորոշվում է սիստեմի քաշով. սրանով միևնույն ժամանակ սահմանափակվում է նաև նրա հզորությունը:

Յերբ հրանոթային սիստեմներն այնպիսի կառուցվածքներ ունեն, վոր կարող են մասերի բաժանվել, յերբ փոխադրու թյան համար մեքենայական ուժ է գործադրվում, և յերբ ոգտվում են ժամանակավոր (նեղ կամ լայն գծանի) յերկաթուղիներով, այն ժամանակ այդ սահմանափակումը զգալի չափով նվազում է:

6. Հրետանու զանազան տեսակներ: Տեխնիկական տեսակետից ընդունված է հրետանին բաժանել նրա շարժունակությամբ և ստիճանի համեմատ:

Շնորհիվ այն հանգամանքի, վոր նրա փոխադրության համար միայն մոտ ժամանակներս են սկսել գործադրել մեքենայական ուժ և հաղորդակցության արհեստական ճանապարհներ, դեռ հաստատուն ձևով վորոշված չեն նրա վորակավորումը, բայց գլխավոր գծերով չարելի յե մատնանշել հետևյալը:

1. Ընդհանուր գործադրության հրետանի:

Ա. Զորական հրետանի, վոր շարժվում է ամեն տեսակի ճանապարհներով (տեղանքով)

զորքերի այլ տեսակների հետ միասին. կա զամակերպչորեն մտնում է զորական միավորության ներքին մեջ (նախկին զաշտային):

Նրա ստորաբաժանությունները.

ա) Փոխադրելի, — վոր փոխադրվում է ձիերով, բայց կարող է տարվել նաև մարդկանց միջոցով. նշանակվում է հետևակի հետ մերձավոր մարտում գործելու համար, մասնավորապես (խրամատային) — հետևակին ուղեկցող («հրաձգային»):

բ) Գրաստավոր և զրաստավոր ձիավոր¹⁾ — (նախկին լեհային) — նշանակվում է հետևակի ու հեծելազորի հետ միասին այնպիսի տեղանքում, վոր մատչելի չեն անիվներով շարժվելու համար (մասնավորապես լեհնոտ վայրերում):

գ) Հեծյալ — հեծելազորի հետ գործելու համար, փոխադրվում է լծված, տրակտորներով կամ ինքնաշարժ է:

դ) Թեթև — հետևակի հետ գործելու համար, փոխադրվում է լծված տրակտորներով կամ ինքնաշարժ է:

ե) Ծանր — փոխադրվում է լծված տրակտորներով կամ ինքնաշարժ է:

¹⁾ Անիվներով շարժվելու ժամանակ հրանոթի ամրող կապը ձիով է:

Բ. ԽճՈՒՂԱՅԻՆ—շարժվում է միայն
խճուղիներով (ամուր կամուրջներ) գլխավորա-
պես մեծ տրամաչափի հրանոթներ են. արվում
է գորակա՛ն խոշոր միավորու-
թյուններին հատուկ խնդիրն է ը-
լուծելու համար (նախկին պաշարողական):

Գ. ՅԵՐԿԱԹՈՒՂԱՅԻՆ—շարժումն ու-
հրաձգությունը կատարում է յեր-
կաթուղային տաժալներին (ամեն
տեսակի տրամաչափի յե լինում) - սահմանափակ
գործադրություն ունի յերկաթուղիների շրջա-
նում, ընդունակ է պաշտպանելու ծովափերը:

Դ. ԴԻՐՔԱՅԻՆ—մշտական հաստարան
ունի, հարմարեցրած չէ փոխադրությունների
համար, փոխադրվում է միայն յերկաթուղի-
ներով (վորպես բեռ). հրաձգությունը
կատարվում է հատուկ կառույց-
ված հիմքին (հաստարանին), (նախկին պա-
շարողական և ամրոցային):

Ե.—ԲԵՐՂԱՅԻՆ—անշարժ է, նշանակ-
վում է բերդային պաշտպանության
հատուկ խնդիրների համար (որինակ՝ հա-
կադուլթային, աշտարակային):

Զ. ԾՈՎԱՓՆՅԱ—ամրոցային հրետանու
փասնավոր տեսակն է ծովափնյա ամրոցներում:

II. Հատուկ գործողության հրետանի.

Ա. ԶԵՆԻԹԻ հրետանի. ա) գորական,
բ) խճուղային, գ) յերկաթուղային և դ) տեղա-
կան:

Բ. ԶՐԱՀԱՍՊԱՏՐ—գրահի ահաբեկ-
չեր ունեցող. ա) գորական հրետանի. գրա-
հապատ մեքենաներ և թեթև տանկեր, բ) զիթ-
քային հրետանի—ծանր տանկեր և գ) յեր-
կաթուղային—գրահապատ զնացքներ:

Գ. ԱԿԱՆԱՆԵՏԱՅԻՆ—ուժեղ և
գլխավորապես մերձավոր ֆուգասային և
քիմիական գործողության համար. ա) գորական,
թեթև ու ծանր և բ) զիրքային (խրամատային):

Դ. ՄԻՄԲԱՆԵՏ—կարտեզի մերձավոր
գործողության համար (խրամատային):

ԷժՎԱԾ հրետանու առկա հասկաց-
վում է այն հրետանին, վոր փոխադրվում է լը-
ծած ձիերով (Ե-ից մինչև 10), տրակտոր-
ներով փոխադրվող հրետանու տակ, վոր փո-
խադրվում է մեքենայական շարժիչով (շար-
ժիչի հետ շղթայված), ինքնաշարժի տակ,
վոր հաստատված է և կրակում է հենց իրեն
շարժիչի (շարժող մեքենայի) վրա:

Հրետանու համարյա բոլոր տեսակները կա-

ՄԱՅՈՒՆՆԵՐԻ ՎԵՐՈՒՄԻՆԵՐԻ ՄԱՅՈՒՆՆԵՐԻ ՎԵՐՈՒՄԻՆԵՐԻ

[illegible]

3 մամռան, (76,2 մմ.) խնայման քնդանոթ 1909 թվի տեղադր.	75 1228	15,65 6,4	240	7,92 0,78	3300 7040	1250 367	6
3 մամռան, քեթևի քն- դանոթ (76,2 մմ.) 900 և 902 թ. տեղադր.	38 622	15,65 6,4	260	1,92 0,78	2600 5547 4 3900 8320	1930 588 1100	6
48 զմանի (122 մմ.) հո- րեց (քեթև) 900 և 910 թ. տեղադր.	145 2375	56 23	480	11,5 4,7	3600 7680	335 և տեղեկ դադան	2
45 զմանի (113,3 մմ.) հորեց (քեթև, տեղադր- ված),	130 2129	38,75 15,9	480	6,5 2,66	3129 6676	1010 308 և տեղեկ դադան	2
42 զմանի (106,7 մմ.) քնդանոթ (ծանր) 910 թ. տեղադր.	151 2523	40 16,4	600	4,54 1,86	5000 10638	1900 579	5
6 մամռանցի (152,4 մմ.) հորեց (ծանր) դաշտա- մե 910 թվի տեղադր.	151 2523	100 40,9	690	21,5 8,8	3600 7680	1100 335	2
Նույնը բերդավն 909 թվի տեղադր.	187 3096	100 40,9	690	21,5 8,8	4100 8748	1200 366 և տեղեկ դադան	2
3 մամռանցի (76,2 մմ.) զենիթի քնդանոթ 14 և 15 թ.թ., տեղադր (ավտո- մոբիլի վրա).	608 9960	15,65 6,4	260	1,92 0,78	3900 8320	1930 588	15

բող են ունենալ և թնդանութներ և հորիցներ
(կամ հրատանդներ):

Հրետանու հիշյալ բոլոր հրանոթներով (բա-
ցի գեներթի 3 մասնաշափի հրանոթից) գինված
են զորական կազմակերպչական միավորություն-
ների մեջ մանող մարտկոցները. միևնույն ժա-
մանակ.

ա) Ռոգենբերգի և Մակլենի
37 մմ. թնդանոթները ու Գոչկիսի 47
միլիմ. թնդանոթը ժամանակավորապես գոր-
ծադրվում են, վորպես հրաձգային (գնդի)
հրետանի:

բ) 3 մասնաշափի թեթև ու
լեռնային թնդանոթներն ու 48 և
45 դժանի հորիցները գործադրվում են
իրբև զիվիզիական — զիվիզիայի կազմի
մեջ մանող հրետանի:

գ) 42 դժանի թնդանոթը և 6
մասնաշափի հորիցը գործադրվում են,
վորպես զորամարմնի (կորպուսի) հրետանի:

Բացի աղյուսակում հիշատակվածներից,
կան զանազան հրանոթներ ու գեներթի հրետանի,
վորոնցով գինված են հատուկ գեր ունե-
ցող հրետանու (ՀՌՀ—АОН) կազմի մեջ
մանող մարտկոցները: Դրան վերաբերող տվյալ-
ները հրապարակման յենթակա չեն: Այդ հրե-

տանին անհրաժեշտության դեպքում տրվում և
քանակներին և զորական միավորություններին
առանձին խմբակներին:

Բոլոր տեսակների զրահապատ հրե-
տանին առանձին հաստիքավոր մասեր են
վաղմում, վորոնք տրվում են զորական միավո-
րություններին անհրաժեշտության դեպքում:

7. Չանագան սեսակի հրետանու դեր.

ա) Մանր տրամաշափի փոխադրելի
հրաձգային հրետանին գործում և հետևակին
աջակցելու համար, մոտավոր տարածություն-
ներից, մարտի այն շրջաններում, յերբ վոչ մի
այլ հրետանի այդ աջակցությունը
ցույց տալ չի կարող. դուռյթի ու
նրա զարգացման ժամանակ և առաջավոր
մասերում հակառակորդին հանդիպելու ժա-
մանակ: Դրա համար նշաններ են ծառայում.
գնդացրերը, տանկերը, թեթև ծածկարանները,
հակառակորդի մանր խմբակները:

բ) Թեթև ու հեծյալ հրետանու.
1) 3 մասնաշափի թնդանոթներ—ծառայում են
հետևյալ նպատակների դեմ գործելու համար.
բաց կամ թեթև ծածկարանի յետևից գործող
վեհգանի հակառակորդի դեմ, գնդացրերի, հրե-
տանու, տանկերի, զրահապատ մեքենաների,

զրահապատ գնացքներին, արհեստական արգելք-
ներին (լարափակոցների) դեմ. թեթև ծածկա-
բաններ ավերելու համար: Սավառնակների դեմ
կռվելու համար (համապատասխան հարմարանք-
ներ յեղած գեպքում): Կրակի պատնեշ ստեղ-
ծելու համար. քիմիական, հրաձիգ, քողարկող եւ
ազիտացիոն արկերով հրաձգության հա-
մար:

2) 3 մատն աչափի գրաստավոր
հրետանու նշանները նույնն են, ինչ վոր 3
մատնաչափի թեթև թնդանոթի նշանները, լեռ-
նային պատերազմի պայմաններում կամ այն-
պիսի տեղանքում, վոր մատչելի չե անիվներով
շարժման համար:

3) 48 և 45 գծանի հոբիցները
ծառայում են խրամատներ, շերտափակեր (բը-
լինդաժներ) և դաշտային տիպարի հենակետեր
ավերելու և հրետանու դեմ գործելու համար
(յեթե ավերելու յենթակա այլ նպատակներ
չկան): Ուղղորդ լանջեր ուժեղացնելու համար.
կենդանի նշանների դեմ, — յեթե հնարավոր չե
նրանց հարվածել թնդանոթներից, (ֆուգասա-
յին ուռմբերը բարոյական ուժեղ ազդեցություն
ունեն). քիմիական և լուսատու արկերով հրա-
ձգության համար:

4) Ծանոթ հրետանու. 1) 42 գծա-

նի թնդանոթներ — ծառայում են հրետա-
նու և պարանավոր ուղապարիկների դեմ գործե-
լու համար. խոշոր նշանակություն ունեցող
հեռավոր նշաններ (շտարներ, խոշոր զորասյու-
ններ, ճանապարհների հանգույցներ և այլն)
ուժեղացնելու համար, կամ հեռավորությունը
մարտավարական նպատակներով ուղապործելու
համար (հակառակորդին կանգնեցնել, ստիպել
նրան բացազատվել):

2) 6 մատն աչափի հոբիցներ — ծա-
ռայում են ամուր կառուցվածքներ (շերտափա-
կեր, խրամատներ) ավերելու համար, վորոնք
թեթև հոբիցների համար մատչելի չեն և ընդհան-
րապես ամրաշինական կառուցվածքների դեմ
կրակելու համար. հրետանու դեմ գործելու համար
(յեթե ազատ ե այլ խնդիրներից). քիմիական
արկերով հրաձգության համար:

դ) 2 ենի թի — ամեն տեսակի ուղային
նշանների դեմ գործելու համար:

ե) Հատուկ դեր ունեցող հրե-
տանու խոշոր տրամաչափի հրետա-
նի. թնդանոթներ — հրետանու դեմ գործելու
համար, հոբիցներ — այնպիսի ամուր կառուց-
վածքների դեմ գործելու համար, վորոնք մատ-
չելի չեն զորական թեթև և ծանր հոբիցների
համար:

8. Նարժման առաջուրյունը.

Բայլով—մի ժամում 5 վերստ, վարգելով 5 ընդեյում 1 վերստ (բայց անընդհատ գնալիս 3 վերստից վոչ ավելի), արշավակի (ծանր հրետանին չունի արշավ) 4 ընդեյում մի վերստ. փոփոխական բայլով—մի ժամում 7-8 վերստ: Դաշտային հեծյալ հրետանու համար արշավը 2) 1) վերստ է մի ընդեյում: Հետևակի հետ միատեղ շարժումը հոգնեցուցիչ է. ցանկալի յե հրետանին ուղարկել առանձին սյուժնով, ավելի լավ ճանապարհով: Յ երկարատև գնացքներն ավելի շուտ են կատարվում դանդաղ շարժումով:

9. Շարժեր ու կարգեր. Յուրաքանչյուր մարտկոց բաժանվում է մարտամասի, մարտկոցի ոժանդակի և գումակի: Մարտամասում գտնվում են բոլոր հրանոթները, մի մի ուժեղ սայլ յուրաքանչյուր հրանոթի համար և կապի խումբը: Մարտկոցի ոժանդակը կազմում են մնացած ուժեղասայլերը և գումակը (յերկու յերկձի սայլ գործիքներով, ռազմա-տնտեսական սայլերը, յերթի խոհանոցը, ջրեռոցը):

ա) Շարժման համար.

Մաս.	Յերկայնած շարք.	Չափը քայլերով հակ.՝ խոր.	Գործողությունը.
Մարտկոց.		112×86	Կրակի տակ շարժվելու և դիրքերը դուրս գալու համար. կենտրոնացած գա- սավորության համար:
	Հրանոթային սյուն, ուժեղ- սայլերը հրա- նոթների յե- տակից.	3×625	Կրակից դուրս և կրակի տակ տեղափոխվելու հա- մար, յերթական շարժում- ների համար. յերբ ուժե- լասայլերը հրանոթներին կողքին են գտնվում՝ դիր- քերը դուրս գալու համար:
	Ռմբասայլերը հրանոթներին կողքին ճաղ միջանցի վրա:	10×274	
Բաժ- նյակ.	Յերկայնած շարք.	551×86	Բաց կերպով դիրքերը դուրս գալու համար:
Բաժ- նյակ.	Հրանոթային սյունների գիծ.	96×625 (274)	Կրակի տակ տեղափո- խություններ կատարելու համար:
	Հրանոթային սյուն.	3×2590 (1186)	Յերթական շարժման համար:

Ոժանդակային կարգի շարվածքը համար, նայած տեղանքին, գործադրվում է վերոհիշյալ շարքերից մեկն ու մեկը:

բ) Մարտի համար. մարտկոցը բաղ-

կացած ե ղիբքերում գտնվող մարտամասից, քարշակներից և մարտկոցային ուժանդակից: Դիրքերում մարտկոցները գտնվում են արկղ-սայլերի յետքերի հետ միասին. հրանոթ-ների միջև 30 քայլ ե. ընդամենը ճակատի յեր-կայնությունը 100 քայլ ե: Մարտամասի քար-շակներն ու մարտկոցային ուժանդակը տեղա-վորվում են թաքնված այնպիսի տեղում, վոր մարտկոցի հետ արագ ու հարմար հաղորդակցու-թյան հնարավորություն ունենան:

Բաժնյակը մարտակարգում բաղկացած ե մարտկոցների մարտակարգերից. մարտամասի քարշակները տեղավորվում են մարտկոց առ մարտկոց: Մարտկոցային ուժանդակները յերբեմն միացվում են, յերբեմն անջատ են տեղավորվում, շարաններով դեպի խորքը դասավորված, ճանա-պարհներից դուրս:

ՀՐԵՏՄԸՆՈՒ ԿՐԾԿԸ

10. ա) Արկերի գործողությունը. 3 մ ա տ-ն ա չ ա փ ի թ ն դ ա ն ո թ ա յ ի ն շ ր ա պ ն ե լ :
Չորս - հրանոթանոց մարտկոցի ձիգերի հերթը (սերիան) նշանոցային հարմարանքների ու փողակի միատեսակ դրությամբ հարվածում ե մոտավորապես հավասարաչափ կերպով 120 քայլ ճակատով և 180 քայլ (նշանոցի 3 խաղ) խորությամբ:

4 — 5 վերստի վրա կրակը թույլ ե, 4 վերս-տից կրակը գործոն ե, 200 սաժենից — կարտե-չային ե: Նայած հեռակայության և նշանների-ումբակոծման տարածության չափերին, շրտու-նելի հերթերից յուրաքանչյուրը հարվածելիու-թյան հետեյալ տոկոսն ե հասցնում (յերբ հար-վածում ե 120×180 մակերես):

ՆՇԱՆՆԵՐ.	Մինչև նշանները յեղած հեռա-վորությունները սաժեններով:				
	500	1000	1500	2000	2500
Հեծելազոր	60	45	36	23	20
Կանգնած կամ շարժվող հետևակ	22	17	13	10	7
Մինչև գոտիատեղերը պատվարով ծածկված կամ չորած հրացանա-ձիգներ	16	12	9	7	4.5
Պատկած հրացանաձիգներ	13	9	7	5	3.5
Պատվարի յետևից կրակող հրացանաձիգներ	3	2	1	0.75	0.5

Պինդ գեղմում վոստոսայունների հետևան-քով հարվածելիությունն ավելանում ե:

Շրապնելի գործողությունը նվազում ե,

յերբ նշանները ուժեղանում են այնպիսի տեղանքում, վորի լանջի թեքությունը դարձված է գեպի մարտկոցը, և ավելանում է, յերբ նշանները հակառակ լանջի վրա յեն տեղավորված, յեթե լանջի ուղղորդությունը 18° -ից ավելի չէ 5 վերստ հեռակայության վրա, 12° -ից ավելի չէ 4 վերստ հեռակայության, 8° -ից — 3 վերստ, 4° -ից — յերկու վերստ և 2° -ից — 1 վերստ հեռակայության վրա:

Հրաձգությունը կատարվում է հեռակայության ձիւերով, յերբ բաց կենդանի նշաններ են ուժեղանում: Յերբ նշաններ չկան թույլատրվում է շրապներային հրաձգություն հարվածային ձիւերով կենդանի նշանների դեմ, վորոնք պաշտպանված են այնպիսի թաքստոյներով, յերբ այդ թաքստոյները շրապների գնդակները չեն ծակում կամ, յերբ հրաձգությունը կատարվում է այնպիսի հեռավորության վրա, վորն ավելի յե հեռակայության փողակի հասողությունից (գործողությունը թույլ է): Խրամատներում գտնվող գործերի դեմ առանձնապես կործանիչ է թեպիւն կրակը:

3 մասնաչափի բնդանոթային նոնակ (срснпш).

Մահաբեր մակերեսը՝ պայթյունի կետից 5 սաժեն շառավիղով շրջագծն է — հարվածող

կտրտանքների թիվը մոտ 200 է: Չիգերի խրամակների ժամանակ հարվածելի տարածությունը ճակատով մոտ 40 սաժեն է, խորությամբ 5 սաժեն: Ավերում է աղյուսավոր պատեր $\frac{3}{4}$ արշին հաստությամբ, գրանիտի և լեռքարի դեմ գործողությունը չնչին է: Միջակ գետնի մեջ գոյացրած ձագարի խոտորնակը՝ 5 վոտնաչափ է, խորությունը 2 վոտնաչափ:

Շնորհիվ նրան, վոր հարվածելիության մակերեսը համեմատած մարտկոցային ցրման հետ վորք է, հուսալի հարվածելիության համար պահանջվում է յուրաքանչյուր հրանոթից փորձնական հրաձգություն կատարել, դիտելով յուրաքանչյուր ձիւը մոտ տարածությունից փողակի ուղղությամբ, մանավանդ, յերբ հրաձգությունը կատարվում է լարափակոցների դեմ: Հարվածելիության համար արկերի մեծ ծախք է պահանջում: Նշանակվում է բարից ու փայտից պատրաստած շինություններ և հողից շինած թեթե կառուցվածքներ ավերելու, գյուղերի, անտառային տեղամասերի, հրետանու, լարափակոցների դեմ գործելու համար այնպիսի հեռակայությունից, վոր շրապների կրակի հասողությունից ավելի յե: Բարոյական մեծ ազդեցություն է ունենում:

48 գծանի հոբիցի շրապն է ընդհանուր հրանոթանոց մարտկոցի շրապներների

հերթը հարվածում է 120 քայլ ճակատով և 90 քայլ խորությամբ մակերես: Գործադրվում է ուժեղացված համար բաց տեղավորված գործերը լրիվ լիցքով և ծածկված տեղավորված գործերը պակասեցրած լիցքով: Ծառայում է այնպիսի գործեր հարվածելու համար, վորոնք ծածկված են բարձունքների լանջերով, հեղեղատների ափերով, պատվարներով, վահաններով:

48 գծանի հոբիցի ուղիք (տրոտիլի): Մեկ ձիգի կտորտանքների գործողության շառավիղը մոտ 10 սաժեն է: Մարտկոցը կտորտանքներով հարվածում է 80 սաժեն ճակատով և 10 սաժեն խորությամբ մակերես: Չափարի խոտորնակը 13 վոտնաչափ է և խորությունը 4 վոտնաչափ, ավերում է 5 վոտնաչափի հաստության հողակույտ ունեցող բլինդաժները, յերբ անկման անկյունը 45° պակաս է, ավերում է 2 վոտնաչափի հաստության աղյուսի կամարը, լարափակոցների դեմ գործելիս ավերածության մակերեսը մոտ $1\frac{1}{2}$ սաժեն է, գործադրվում է թաքստոցներ ավերելու համար, լավ է գործում հրետանու դեմ, բարոյական ուժեղ ազդեցություն է ունենում: Պահանջում է յուրաքանչյուր հրանոթի ճիշտ փորձնական հրաձգություն:

42 գծանի թնդանոթի նռնակ (տրոտիլի): Ավերում է գրանիտե պարիսպներ, ֆուգասային գործողությունը չնչին է, բայց 3 մատնաչափի թնդանոթի գործողությունից ուժեղ է, լավ է գործում հրետանու դեմ:

Այդ թնդանոթի շրապնելը գործադրվում է հեռավոր տարածությունից կրակելու և մասնավորապես թշնամու հրետանին ու պարանավոր ողապարիկներ ուժեղացված համար:

6 մատնաչափի հոբիցի ուղիքը (տրոտիլի) ձագար է առաջացնում 16 վոտնաչափի խոտորնակով և 6 վոտնաչափի խորությամբ, ավերում է մինչև 8 վոտնաչափ հաստության հողակույտ ունեցող բլինդաժներ, ծածկում է մինչև 3 վոտնաչափի կամարներ, լարափակոցների դեմ գործելիս ավերման մակերեսի լայնությունը 3 սաժեն է: Յուրաքանչյուր, հրանոթի համար փորձնական հրաձգություն է պահանջվում:

3 գծանի քիմիական արկ: Հրաձգությունը լավ հետևանքներ է տալիս կուտակության տեսակետից մինչև $4\frac{1}{2}$ վերստ տարածության վրա: Կարող է լցված լինել զանազան քիմիական նյութերով, արագ կամ դանդաղ

Թունավորող, հեղձուցիչ, արտավարեր, փոշտա-
ջընող պալարներ առաջացնող նյութերով:

Գործողության շրջանը չափազանց սահմա-
նափակ է, ուստի ճիշտ փորձնական հրաձգու-
թյուն է պահանջում: Գաղը 250 սաժենից ա-
վելի չի տարածվում: 7 մետրից ավելի ուժեղ
քամու ժամանակ (բացի մշտական քամուց)
գործոն չէ:

Քիմիական ծխատու աբիերը քո-
ղարկող գործողություն են կատարում (դիտա-
կետներ, հակառակորդի հրետանի):

6 մատնաչափանոց քիմիական աբ-
իլը նման հատկություններ ունի:

Հրձիգ, լուսատու և ագիտացիոն
արկերը գործադրվում են իրենց կոչման համա-
ձայն:

բ) կրակ վառելը: Հրետանային կրակի
հեռակայությունները (հիմք ընդունելով
3 մատնաչափի թնդանոթը):

Հեռավոր տարածության (2500 սաժ-
և ավելի) գործողությունը թույլ է. խնդիրը
լուծելու համար յերկար ժամանակ և շատ
փամփուշտ է պահանջում:

Միջակ հեռակայություն — մոտ
1500 սաժեն (1000—2500) — ամենամեծնու-
հեռակայությունն է հրետանային կրակի հա-

մար. գործողությունը լավ է կարճ ժամանակի
ընթացքում փամփուշտներ քիչ բանեցնելով:

Փոքր հեռակայություն. 1000—250
սաժեն կրակի գործոնությունն ավելի մեծ
է, քան միջակ հեռակայությունները, բայց
գործողությունները ճնշվում են հակառակորդի
գնդացրային ու հրացանային կրակով:

Վտանգավոր մոտիկություն. 250—5
սաժեն, կարտեչի կրակ. հարվածում է ամեն
տեսակի կենդանի նշաններ, բայց կրակող հրե-
տանին, նույնիսկ վահան ունեցողը, կարող է ա-
բազ վոչնչանալ թշնամու գնդացրային և հրա-
ցանային կրակով:

2) Նեաններ ընտրությունը.

Առանց վորոշ նշանի կատարած հրա-
ձըգությունը վոճրագործություն
է: Նշանն ընտրվում է առաջաման
վորոշ մարտական խնդիր լուծե-
լու համար և այն ել այնպիսի
նշաններ են ընտրվում, վորոնք
տվյալ բոլորյում խոչընդոտ են
հանդիսանում այդ խնդրի լուծ-
մանը. մերձեցման սկզբում նշաններ են հան-
դիսանում հակառակորդի հրետանին, ապա նա-
գնդացիրները, հետևակի մասերը, վորոնք հրա-
ցանային կրակ են մղում, այնուհետև զրոհի

համար նշանակած տեղամասը և ամբողջ ժամանակ հրետանին, քանի նա խանգարում է մեր հետևակին:

Առաջին հերթին՝ հարվածում է կենդանի նշանները: Տեղանքի մի կետի, մի բնագծի դեմ հրաձգությունը հնարավոր է միայն հրաձգության համար ձիշտ տվյալներ փորոնելու համար:

3) Արհի ընկերությունը: Կենդանի, բաց տեղավորված նշանների դեմ՝ ընտրվում է շրապները, ծածկվածների դեմ՝ նոնակը, ուռմբը, բիմիական արկը և շրապները (հսկառակորդին ձնշելու համար): մեռյալ նշանների դեմ գործադրվում է նոնակն ու ուռմբը. կարտեչով շրապներն անհրաժեշտ է ինքնապաշտպանություն և հարվածը յետ մղելու ժամանակ. ողային նշանների դեմ՝ յեթե հատուկ արկ չկա՝ գործադրվում է հեռակայության փողակով նռնակ, յեթե այդպիսի նռնակ չկա՝ շրապներ:

4) Հրաձգություն. I. Փորձնահրաձգություն. ա) դեպի նշանը ձիգերի ուղղություն փորոնելը (ծածկված դիրքերից), բ) հեռավորություն փորոնելը (պահանջած լայնությամբ ճանկ 5—10 խազով կենդանի նշանների, և 2—3 խազով մեռյալ նշանների դեմ), գ) հեռակայության փողակի հաստումը (շրապներով

կրակելու ժամանակ) և դ) ձիգերի բաշխումը ճակատով նշանի լայնության համեմատ (զուգահեռաշար հովհար): Առանց փորձնահրաձգության ուժեղությունն ապարդյուն է, բայց անհրաժեշտ է շտապ հարվածակնություն անցնել: Ձիշտ քարտեղ, տվյալներ մթնոլորտի զրության մասին, տվյալներ այն վառուղի և արկերի առանձնահատկությունների վերաբերյալ, փորոնցով կատարվում է հրաձգությունը, իրացրելի ջերմության, հրանոթների անհատական զարկի և համապատասխան աղյուսակներ ունենալու դեպքում, փորձնահրաձգությունը զգալիորեն կարող է կրճատվել և նույնիսկ կարող է բոլորովին վերացվել նախնական հաշվարկներով: Մեռյալ նշանների դեմ գործած հրաձգության ժամանակ պահանջվում է ձիշտ (յուրաքանչյուր հրանոթից առանձին) փորձնական հրաձգություն կատարել և շարունակ ուղղումներ անել ձիգերի հետագա խմբերի դիտողությունների հիման վրա, վերոնք արձակվում են նախկին հաստումներով: Փորձնական հրաձգության տվյալները փոխվում են ժամանակի ընթացքում, յերբ փոխվում են մթնոլորտի զրությունը և վառուղի ու արկերի նոր պաշար ստանալու դեպքում, ուստի այն նշանների դեմ կրակելիս, փորոնց վերաբերմամբ փորձնահրաձգություն է կատար-

ժամ անհրաժեշտ է ստուգել և ճշտել այդ նշաններին, կամ ընտրած կետի ու բնագծի նոր փորձնական հրաձգության կամ նոր հաշվարկի տվյալներով:

II. Հրաձգություն հարվածելու նպատակով. կենդանի բաց նշանի դեմ կատարվում է մակերեսի արագ ուժեղացումը, վոր փորոշվում է փորձնական կողիտ հրաձգությամբ (5—10 խաղ), մի շարք հերթերով, 1—2 փամփշտի շտապ կրակով (մրկային կրակով) ամեն մի 2—3 խաղից. մեռյալ նշանի դեմ, կրակի պատենշով, հրաձգությունը կատարվում է մի նշանոցով, վորով խնամքով կատարված է փորձնահրաձգությունը (յեթե նույնիսկ հրանոթ առ հրանոթ է կատարված):

Յերկարատե հարվածելի հրաձգության ժամանակ առանձնապես անհրաժեշտ է ուղղումներ կատարել, յեթե ժամանակի ընթացքում փորձնահրաձգության տվյալները փոխվում են:

գ) Կրակի տեսակներ. 1) ուղղության վերաբերյալ (նշանի ճակատի նկատմամբ). ճակատային, թևային, շեղ նշանոցային, զրոհը յետ մղելու համար վաղորդը կատարած կադավերացության ժամանակ — թեվահար. 2) արկի տեսակի վերաբերյալ. շրպյների, նոնակային (ոռմային) քիմիական, խառը (միաժա-

մանակ գանազան արկերով), հատուկ արկերով (լուսատու, հրձիգ ազդեցություն). 3) պայթյունները տեսակների վերաբերյալ հարվածային, հեռակայության (մասնավորապես կարտեզի). կրակ մղելու կարգի տեսակետից. մենագրեկ (հրանոթային). խմբակային (մարտկոցների դաստիկների, հերթերով) շտապ կրակ (առանց հերթի, յուրաքանչյուր հրանոթ ինքնուրույն կերպով). 4) ընդհանուր արագության տեսակետից — դանդաղ, ժամանակի ընդմիջումներ նշանակելով ձիգերի միջև, արագ-նվազազում ընդմիջումներով, վորպիսի արագություն թույլ են տալիս հրանոթները պահպանելու պայմանները (յերկարատե հրաձգության ժամանակ), մրկային — ամենամեծ արագությամբ, յուրաքանչյուր հրանոթի կողմից ինքնուրույն կերպով (միայն կարճատե ժամանակամիջոցներով): Սրան կրեթի յե վերագրել նաև մեթոդական կրակը, — յերբ յուրաքանչյուր հաջորդ ձիգն արձակվում է մանրագնդին դիտողությունից և նախընթաց ձիգի գնահատությունից հետո. 5) մարտավարական նշանակության տեսակետից. կենտրոնացրած (մասնաջարած) կրակը — յերբ ուժեղացում է վորոշ տեղամաս, նրա վրա գտնված նշանների առավելագույն հարվածելիության համար: Այս

(կենտրոնացրած) բառի տակ հարկավոր ե տարբերել տեխնիկական կենտրոնացումը—յերկու (յերեք) մարտկոց մի նշանի դեմ. յերբ հրաձգուլթյունն ուղղված է հրետանու դեմ (որինակ՝ ճակատային և թևային կրակով), գազային ամպ ստեղծելու ժամանակ, յերբ միաժամանակ խրամատները ուժեղացվում են ճակատային և թևային կրակով: Խափանիչ կրակ. անշարժ—յերբ անընդհատ կրակով ուժեղացվում է նշանադրված և փորձնահրաձգուլթյամբ վորոշված շերտը, հակառակորդին այդ շերտն անցնելը խանգարելու համար և շարժական—յեթե նման կըրակը ժամանակի ընթացքում, կամ ցուցումների համաձայն փոխադրվում է այլ շերտերի վրա, նշանոցի և անկյունաչափի մեթոդական փոփոխություններով կամ փորձնահրաձգությամբ նախապես վորոշած տեղական առարկաներով: Պատնեշային կրակը, վոր մեծ լարվածություն և արկերի մեծ ծախս է պահանջում, թույլատրվում է միայն կարճ ժամանակամիջոցներով հետևակի գործունեյության ամենապատասխանատու շրջաններում (դուլթը նրա զարգացումը, զրոհը յետ մղելը):

Կրակը դադարեցվում է, յերբ նշաններ չըկան, յերբ խնդիրը լուծված է, քողարկման նպատակով, փամփուշտներ չունենալու դեպքում,

մեծ կորուստների ժամանակ (պետք է դիրքերում մնալ):

դ) Կրակի մարտավարական հասկոթյունները հետեյալներն են. կրակի ուժը, ձկունությունը—գանազան ուղղությունների ու հեռավորությունների վրա գանվող նշաններ հարվածելու ընդունակությունը. կրակը բաշխելու ընդունակությունը համապատասխան նշանների մեջ (կետ, գիծ, մակերես), կրակի դեկավարվելը (կարգապահությունը). նրբերանգների ընդունակությունը (ըստ ուժի և հրաձգության արագության):

ե) Կրակի դեկավարությունը: Ընդհանուր գորական պետն առաջադրում է խնդիրը, բայց խնդիրն իրագործելու մանրամասնություններն է մեջ նա չի մտնում: Խնդրի իրագործումն ամբողջապես ընկնում է հրետանային պետերի վրա:

Ամեն տեսակի գորական միավորության հրետանու պետը միացնում է հրետանային մասերի կրակի աշխատանքը, ապահովում է կրակի զարգացումն իր ժամանակին կարևոր կետերում, կազմակերպում է, յեթե, հարկավոր է, կրակի կենտրոնացումը, հսկում է, վոր հրետանու աշխատանքը համապատասխանի զորքերի պահաջաներին, տեղեկացնում է ընդհանուր

զորական պետին արդյունքներն մասին:

Բաժնյակի հրամանատարը — վարում է մարտավարական ղեկավարութիւնը. մասնանշում է նշանները, ընդհանուր նպատակի տեղամասերն ու կարգը և նրանց ղեկ կրակ մղելու յեղանակը. կրակ բանալու, վերսկսելու և զադարեցնելու ժամանակն ու կարգը. կրակի արագութիւնը, նրան ուժեղացնելն ու թուլացնելը. յերբեմն արկի տեսակը. ընդհանուր կերպով դիտում է հրաձգութիւնը և տեղեկացնում է հետևանքների մասին: Իրավունք ունի կրակը տեղափոխել բաժնյակի տեղամասի սահմաններում, իսկ հատուկ ղեկքերում նաև՝ այդ տեղամասից դուրս: Հրաձգութեան տեխնիկային միջամտում է միայն սխալների դեպքում, կամ, յերբ անհրաժեշտ է, ոգնել մարտկոցների հրամանատարներին:

Մարտկոցի հրամանատարը վարում է կրակի տեխնիկան: Իրավունք ունի ինքնուրույն կերպով տեղափոխելու հետևյալ ղեկքերում. հակառակորդից պաշտպանվելու համար. վտանգավոր մոտիկութեան և հեծելագործի գրոհի ժամանակ. նույնպիսի ղեկքերում հարևաններին աջակցելու համար, զեկուցելով կրակի տեղափոխութեան մասին: Բաժնյակի հրամանատարին և մոտակա մարտում բաժնյակի հրամանատարին

հետ կապը խզվելու դեպքում: Բացի դրանից, իր պատասխանատվութեամբ կրակը կարող է տեղափոխել մարտի կարևոր վաղանցուկ մոմենտները ոգտագործելու համար, բացառութեամբ գրոհին աջակցելու և հակառակորդի հարվածը յետ մղելու ժամանակներին:

Հրետանային կրակը լավագույնս հետեւանքներ է տալիս, յերբ ղեկավարութիւնը կենտրոնացած է հրետանային ավագ պետի ձեռքում. այդ կենտրոնացումն ախքան ավելի լավ է իրագործվում, վորքան ավելի հուսալի յէ կապը պետի և հրետանու մասերի միջև, ինչպես նաև կապը հրետանու մասերի ու հետևակի միջև (պաշտպանութիւն, վորոշ դիրքի գրոհ): Հարկավոր է անխառն աչդպիսի կենտրոնացում ստեղծել առանձնապես այն ժամանակ, յերբ հետզհետե զարգանում է մարտը, հաշտվելով, յերբ հրետանին փոքրաթիվ է, վորոշ մարտկոցների մի քանի անգամ վերաստորադասութիւնների հետ, յեթե այդ մարտկոցները նշանակվում են հետևակի վորոշ մասերին աջակցելու և հրետանային ընդհանուր խնդիրներ լուծելու համար (կռիվ հակառակորդի հրետանու դեմ): Դուռյթի բոպեյին բնականաբար անհրաժեշտ է մարտկոցների մի մասը տալ հետակի վորոշ մասերին:

11. Հիմնական պահանջն է՝ հնարավորություն լինի դրած հեղիւրը լավագոյնն ձեւով լսուելու: Սրա հետեանքով պիտի մատնանշել մտադրություններն ու խնդիրները նվազագույն չափով նեղելով տեղավորման նկատմամբ: Ուստի տեղավորման շրջանը (բայց վոչ թե դիրքերի ճիշտ տեղը) մատնանշվում է միայն այն չափով, ինչ չափով հրետանու տեղավորումն արգելք չի հանդիսանում ընդհանուր զորական խնդրի իրագործմանը, թույլատրվում է տեղավորվել իբրեւ մարտական տեղամասից դուրս:

Խնդիրը ճիշտ կերպով դնելու համար ընդհանուր և հրետանային պետերի միջև լիակատար համաձայնություն պիտի լինի. հրետանային պետը հաղորդակից պիտի լինի ընդհանուր պետի մտադրություններին:

Նայած խնդրին վորոշվում է, թե ինչ գլխավոր պահանջներին պիտի բավարարեն դիրքերը. ա) պիտի ունենան համապատասխան դիտակետեր (տեսածիր), բ) պիտի ունենան հարկ յեղած ճակատի ուղղություն, գ) հարկ յեղած հեռավորություն մինչև նշանները, դ) հորիզոնական

և ուղղաձիգ ու բաղն՝ և ե) տեղանքն, ըստ հնարավորության, պիտի ավելի լավ ոգտագործվի իբրև թաքստոց: Յերկրորդական պահանջներն են. համապատասխան տարածություն ճակատով և խորությամբ, լավ գետին, հարմար մատույցներ, քարշահների ու մարտկոցային ոժանդակի համար լավ ծածկարաններ և բնական քողարկում ունենալ:

Տրամատի տեսակետից դիրքերը լինում են.

Ա. Ծածկած դիրքեր — մարտկոցը, նրա ձիգերի բռնկումները, նրանց առաջացրած ծուխն ու փոշին թշնամու աչքից ծածկված են տեղանքի անհարթություններով. անտառով, գյուղերով և այլն, վորոնց բարձրագունությունը դիրքի վրա հակառակորդի դիտողության գծի ուղղությամբ 4 սաժենից պակաս չպիտի լինի: Յերբ պակաս չափով է ծածկված, միայն քողարկված դիրք կարող է լինել: Դիրքերից գետի մի կողմն անհրաժեշտ է դիտակետ ունենալ:

Արժանիքներն են. ա) դժվարացնում են հակառակորդի համար հետախուզությունը, բ) հրետանու հնարավորություն են տալիս տեղանքից անկախ լինելու, գ) թույլ են տալիս հանկարծակի զործելու, դ) ավելի թույլ

հրետանուն հնարավորություն են տալիս կովելու ավելի ուժեղ հրետանու հետ, ե) հնարավորություն են տալիս հանգիստ ու հուսալի կերպով աշխատելու, զ) հեշտացնում են դիրքերի գրավումը, փոփոխելը ու մատակարարումը, Վ) նվազեցնում են կորուստները:

Թ եր ու թ յ ու ն ն եր ր . ա) (սպաժանական) պահանջում են, վոր հրամանատարը հետու գտնվի (բայց դրա փոխարեն նա հանգիստ ե աշխատում, կհնարեացնում ե իր ամբողջ ուշադրությունը նշանների և հրաձգության վրա, նշաններին ավելի մոտ ե գտնվում, հաճախ գտնվում ե ընդհանուր դռնական պետի մոտ), բ) ճակատի առջևում մեռյալ տարածություն ունեն: Վերջինս վորոշվում ե ծածկարանի բարձրության և ծածկարանի գաղաթից մինչև մարտկոցը յեղած հեռավորության հարաբերությամբ (3 տանաշափի թեթև թնդա՞ռթի համար $\frac{1}{60}$ ժամանակ մեռյալ տարածությունը հավասար ե 2 վերստի, $\frac{1}{24}$ ժամանակ — 2 վերստի, $\frac{1}{13}$ ժամանակ — 3 վերստի $\frac{1}{8}$ ժամանակ — 4 վերստի և $\frac{1}{5}$ ժամանակ — 5 վերստի), գ) ծածկված դիրքերից հրաձգությունը խնամքով նախապատրաստություն ե պահանջում, վոր կարելի յե իրագործել միայն բավականաչափ ժամանակ ունենալու դեպքում:

Մ ե ո յ ա լ տ ա ր ա ծ ու թ յ ու ն ր չ ե գ ու ք ա ց վ ու մ ե մարտկոցների փոխադարձ դասավորությամբ, զնդացիւրների զնդակոծությամբ, կարճեցրած փողակի հրաձգությամբ: Մեռյալ տարածությունը կարելի յե նվազեցնել, մարտկոցը ծածկարանից հեռացնելով: Հորիցների և լեռնալին թնդանոթների համար մեռյալ տարածություններն ավելի փոքր են, նրանց դասավորելը տեղանքում (անտառում ավելի հեշտ ե):

Բ. Բ ա ց դ ի ր ք ե ր — յերբ մինչև կրակ բանալը հակառակորդին յերևում ե մարտկոցի թեկուզ մի հրանոթը:

Թ եր ու թ յ ու ն ն եր ն ե ն . ա) նշանցույց տալը դժվարանում ե, բ) դժվարանում ե նշանառության կետ ցույց տալը, գ) ուղղակի նշանառությունը հաճախ անկարելի յե դառնում (ծուխը, ձիգերից առաջացած փռչին, հրետասայլի ցած դրությունը), դ) հրամանատարի աշխատանքը դժվարանում ե մարտկոցի ղեկավարությամբ և ղեռնողությամբ, ե) դիրք գրավելն ակամա շտապ ու վտանգավոր գործողություն ե դառնում, գ) դիրքը փոխելը, թոզնելն ու մատակարարումը, համարյա անկարելի յես, Վ) գոհերը մեծ են և կարող են ի զուր կորուստի պատճառ դառնալ:

Ս. ր ժ ա ն ի ր ն եր ն ե ն . ա) մեռյալ տա-

բաժնեթյուներն բացակայութիւնը, բ) պարզ յերևացող նշանների ժամանակ հրաձգության պատրաստվելու արագութիւնը:

Ծածկված դիրքերը գերադաս նշանակութիւն ունեն: Բաց դիրքերը գործադրվում են համապատասխան պարագայում. հակառակորդի անակնկալ յերեւիս, հետապնդման ժամանակ, վերջնապահ ծանր մարտերի ընթացքում հեծյալ մասսաների դեմ կռիւներ:

Հորիզոնական հարթության ուղիքակոծության տեսակետից.

ա) Լայն ուղիքակոծության դիրքեր—հրաձգութիւնը հնարավոր եզանազան ուղղութիւններով (սովորաբար մինչև 90° անկյունով) առանց հրանոթների ճակատը փոխելու:

բ) Մահմանապահ ուղիքակոծության դիրքեր—հրաձգութիւնը հնարավոր եմեկ կամ մի քանի վորոշակի ուղղութիւններով: Մասնավորապես դաշույնային մարտկոցներ, վորոնք թաքնված տեղավորվում են այնպես, վոր դեպի թէն ուղղած հրաձգութիւնը հնարավոր եմիայն այն ժամանակ, յերբ հակառակորդը շատ եմոտենում (դուռթի ժամանակ), ուստի նրանք գործում են մարտի միայն այդ բոլային:

Մի քանի մարտկոցի դասավորութիւն. ա) դժային, բ) սանդղաձև, փոխադարձ աջակցությամբ, գ) յերկու եմկելի գծերով: Սանդղաձև դասավորված մարտկոցների միջև միջանցներն ու հեռակայութիւններն առնվազն 100 սաժեն են. գծերի միջև՝ առնվազն 300 սաժեն:

Հրետանու տեղավորման շրջանից առնելից առաջ պահանջվում եմ, վոր այն տեղ դիտակետերի համար այնպիսի բարձունքներ լինեն, վորոնք, ըստ հնարավորության, իշխեն տեղանքի եմ հակառակորդի կողմից գրաված բարձունքների վրա, եմ ընդհանրապես պահանջվում եմ, վոր այնպիսի բնագծեր լինեն, վորտեղ դիտակետեր գտնվեն:

Հետեակը լիակատար աջակցութիւն պիտի ցույց տա այդպիսի իշխող բարձունքներ եմ բնագծեր գրավելու համար:

12. Հրետանու մարտական դրութիւններ:

ա) Կրակի դրութիւն—մարտկոցը կրակում եմ, բ) դիտողական—մարտկոցը պատրաստ եմ կրակ բանալու, եմ գ) սպասողական—դիրքերը պատրաստ են գրավելու համար, բայց մարտկոցը կանգնած եմ նրա մոտերքում հրանոթներն բարշակների վրա ունենալով:

13. Դիքի նախապատրաստութունը, գրավելը ու փոխելը: Նախապատրաստությունը բաղկացած է. ա) դիտակետի ընտրությունից ու սարքավորելուց և նրան հեռախոսով մարտկոցի և հետևակի հետ միացնելուց, բ) մարտկոցային ուսանողների հրանոթների և բարձրակներին համար տեղ ընտրելուց, գ) հրաձգության համար տվյալներ նախապատրաստելուց: Հետագա կատարելագործությունն է, դ) խրամասներ կառուցելը, ե) տեղանքը մաքրելը, զ) քողարկումը (կեղծ մարտկոցներ, քողարկներ և այլն), լ) կապ հաստատելը մարտկոցի միացած մասերի, պետերի, հարևանների հետ:

Դիքը գրավելը—պետք է ծածուկ, ըստ հնարավորության արագ լինի. բաց դիրք գրավելիս— ըստ հնարավորության, պետք է զազանի կերպով յետևից մոտենալ, քարշակները հանել թիկունքում, հրանոթները ձեռքով քաշել և կատարի վրա դնել: Հարևան մարտկոցը—կարող է ուղեւթյուն ցույց առնել կրակով, ծխաքողարկով:

Դիքը փոխելը—միայն այն դեպքում, յետք նախկին դիրքից լինի դիրքը չի կարելի լուծել: Յերբեմն բավական է միայն փոխել դիտակետը, առաջավոր դիտողներ ուղարկել: Դիրք փոխելը մեծ մասամբ հնարա-

վոր է միայն գիշերով, մանավանդ բաց դիրքի ժամանակ:

Դիրք թողնելը կամ դեպի յետ փոխելը կատարվում է միայն ավագ պետի կամ այն ընդհանուր զորական պետի հրամանով, վորի հետ կապված է մարտկոցը: Արկեր չունենալն ու մեծ կորուստները հիմք չեն ծառայում դիրքերը թողնելու համար:

14. Կրակի ուղղությունը փակ դիրքերից:

ա) Մարտկոցը զուգահեռաշար է կազմում, այսինքն՝ մարտկոցներին զուգահեռական ուղղություն է տալիս, վորից հետո հրանոթները նշադրվում են ըստ իրենց նշանառության կետերի, բ) վորոշելով դիտակետից մինչև մարտկոցը յեղած հեռավորությունը (խորիսխ) և դեպի մարտկոցն ու դեպի նշանը տանող ուղղությունների միջև յեղած անկյունը, հրամանատարը, հաշվելով, կամ անկյունաչափ-տրանսֆորմատորի ուղեւթյամբ՝ գտնում է հիմնական հրանոթի համար անկյունը, այդ անկյունի միջոցով նշան դնելով դեպի դիտակետը, հրանոթն ուղղված կը լինի այնպես, վոր նրա արկերը կը պայթեն դիտակետ—նշանագծի վրա: Այն, հաճախ հրամանատարը չի տեսնում քողարկված ու ծածկված մարտկոցը, ուստի հիմնական հրանոթին ուղղություն է տրվում բուսուրի (կոլմնացույցի)

միջոցով. հրամանատարը բուսողի ոգնությամբ վորոշում ե գիտակետից դեպի նշանը տանող, այսինքն՝ հիմնական հրանոթի ուղղությունը, այնուհետև հիմնական հրանոթը մի այլ բուսողի միջոցով ուղղվում ե այդ ուղղությանը դուգահեռական դծով և հետո դարձվում ե այն անկյունի չափով, վորը վորոշվում ե հեռավորության և բուսողի անկյունի ոգնությամբ, այնպես, վոր արկերը պայթեն գիտակետ նշանագծի վրա: Այնուհետև, ըստ հիմնական հրանոթի, ուղղվում են նաև մնացած հրանոթները: Վերջապես կարելի յե կրակել ոգային պայթյուններով մոտավորապես նշանի ուղղությամբ և չափելով այն անկյունը, վորով նրանք ընկել են նշանից աջ կամ ձախ. աստիճանաբար (հաշվելով) ուղղել անկյունաչափի դրությունը և ձեգերը մոտեցնել նշանին:

Դիրքերի նախապատրաստությունը (սկզբում բավականանալով միայն նրանով, ինչ վոր անհրաժեշտ ե) և կրակի ուղղությունն ընդհանուր առմամբ յերկարատև ժամանակ են պահանջում. ամենափոքր հնարավորության դեպքում անհրաժեշտ ե հրետանուն այդպիսի ժամանակ տալ, վորովհետև հետագա հրաձգության աջող հետևանքները շատ ավելի մեծ չափով կարգարացնեն ժամանակի այդ կորուստը:

15. Կապը հրետանու համար առաջնակարգ նշանակությունն ունի, վորովհետև նրա միջոցով փոխանցվում են վոչ թե կարգադրություններ, այլ մի շարք բարդ թվական հրամաններ:

Տեխնիկական կապը հաստատվում ե կրտսերից դեպի ավագը, հրետանուց դեպի հետևակը, հախսարների միջև՝ աջից դեպի ձախ: Հրետանին հետևակի հետ, միայն ամենասերտ կապ պահպանելով, կարող ե նրան ոգնություն ցույց տալ. ամենալավ միջոցն ե — հետևակային և հրետանային պետերի միատեղ տեղավորումը մարտական աշխատանքի ու կյանքի բոլոր դեպքերում. այն գիտակետը, վորից կատարվում ե կրակի տեխնիկական ղեկավարությունը, պետք ե ընդհանուր զորական պետի գիտակետից աջ կամ ձախ կողմի վրա գտնվի, վարպետի ղեկավարացնի նրան յերևան հանելը: Գլխավոր միջոցն ե — հեռախոսը: Տեսողական ազդանշանները, սուրհանդակները, հաղորդիչների շղթան — լրացուցիչ միջոցներ են:

16. Հետևակի հետ միասին տեղավորությունը պիտի բավարարի գործողությունների հարմարությանը և հետևակի ապահովությանը: Արգելվում ե չափի տակ դնել մարտկոցներին հեռավորությունը

հետևակի առաջավոր գծերից. ամեն
ինչ կախված է տեղանքից ու պարագայից. Հե-
տևակը չպիտի տեղավորվի մարտկոցների շեր-
քերից 200—300 քայլից ավելի մոտ, վորպեսզի
միաժամանակ չտուժի հակառակորդի լրակից:

Հրետանին պաշտպանվում է հետե-
վակի ընդհանուր դասավորությամբ. յերբ հրե-
տանին առանձին է տեղավորված, մանավանդ
գիշերը, և յերթի ժամանակ, նրա համար հա-
տուկ պաշտպանակ է նշանակվում:

Իւ գտնելի գլխավերելից կրակելը նորմալ
յերևույթ է. Հետևակի անվտանգ հեռավորու-
թյունը կախված է տեղանքից. հարթ տեղում
300 սաժենից պակաս չպիտի լինի: Ռմբակոծ-
վող նշանին մոտենալու ժամանակ, յերբ փորձ-
նական ճիշտ հրաձգություն է կատարված և
սերտ կապ կա, հրետանին հաճախ կարող է ա-
ջակցել կրակով մինչև սվինամարտի բոլորն.
այդպիսով գրոհողները պաշտպանվում են հա-
կառակորդի զնդացրային և հրացանային կրա-
կից անպատիժ կերպով հարվածվելուց: Հրետա-
նին ձեռք է առնում բոլոր միջոցները, վորպես-
զի պատահաբար չփրկվածի իր զորքերին:

ԱՐԿԵՐԻ ՄԱՏԱԿԱՐԱՐՈՒՄԸ

Հիմնական գրություններն են. թիկուն-

քից մեծ չափով փոխադրելը, ճա-
կատում՝ խնայողաբար բանեցնելը,
պաշարը ժամանակին լրացնելու մա-
սին հոգատարությունը, պահանջվող քա-
նակի հաշիվը և լրացման կազմակեր-
պումը թյունը յուրաքանչյուր ոպերացիայի
(ռազմական գործողությունների) սկզբում:

Հաշվարքի համար հիմք է ծառայում տաք
կովում մի ուրում յուրաքանչյուր հրա-
նոթի բանեցրած արկերի միջին քանակը՝
մարտի հատկություններին, դերի ու նախկին
պատերազմների մարտական փորձառության հի-
ման վրա. յերբ հատուկ խնդիրներ են տրված
(որինակ՝ լարափակոցներում անցքեր բանալ),
հաշվարքի մեջ համապատասխան ուղղումներ են
արվում:

Յուրաքանչյուր հրանոթի մի որվա
ծախքի միջին թվերը կարող են ընդունվել՝
250 հատ արկ՝ 3 մատնաչափի թնդանոթի հա-
մար, 150 հատ՝ 48 գծանի հոբիցի և 42 գծանի
թնդանոթի համար և 100 հատ՝ 6 մատնաչափի
հոբիցի համար:

Մատակարարումն սկսվում է առա-
ջին իսկ ձիգից. պետք է աշխատել մատա-
կարարումն իրագործել մատակարարող մար-
միններն առաջ շարժելով և խուսափել դա-

տարկ մասերը լրացման համար թիկունք ուղարկելուց: Մարտկոցներում (նահանգնեց մարտկոցային ոժանգակներում) ամեն որ առավոտյան նախորդ որվա բանեցրած արկերի թիվը պիտի լրացված լինի: Դրան ոգնում է հաշվառումը, վոր կատարվում է ամեն որ յերեկոյան:

Մատակարարման կազմակերպումը թյունը հիմնվում է, ա) մատակարարող մարմինների ունակության վրա, (գաղափի յե պահվում), վոր արտահայտվում է յուրաքանչյուր հրանոթի մի որվա ծախքով և բ) որվա գընացքի վրա, վոր այդ մարմինը կարող է կատարել մի որվա ընթացքում: Ձիւռ ուժից ոգտրվելու համար մի որվա գնացքը 40 վերստից ավելի չպիտի լինի:

Այդ տվյալների հիման վրա վորոշվում է այն ամենամեծ հեռավորությունը, վորի վրա կարող է գտնվել մատակարարող մարմինը մատակարարման ամենամոտիկ առաջավոր կեռից՝ (մարտկոցների գիրքերի գծերից, նրանց մարտկոցային ոժանգակներից, կամ պարկերի (կրանքների) առաջավոր շարաններից, և այլն): Այսպես, որինակ, յեթե մատակարարող մարմինը կարող է վերցնել մի որվա բանեցնելու պաշար, այդ դեպքում նա կարող է գտնվել 20 վերստից փոչ

հեռու, յիթե նա կես որվա բանեցնելու պաշար է վերցնում, նա կարող է գտնվել 10 վերստից փոչ հեռու. (որական յերկու անգամ փոխադրություն՝ դեպի գիրքը և դիրքից դառնալը): Յուրաքանչյուր մատակարարող մարմնի ունակությունն իմանալով հեշտությամբ կարելի յե աղյուսակներ կազմել մատակարարող մարմինների ամենամեծ հեռավորության մասին, վորոնց վրա նրանք կարող են իրարից դեպի խորքը գրանրվել, կարելի յե նույնպես վորոշել մարտկոցների գիրքերի թույլատրելի ամենամեծ ընդհանուր հեռավորությունը յեթկաթուղային այն կայարանից, վորից կատարվում է մատակարարումը: Յեթե այդ հեռավորություններն ավելի մեծ են, անհրաժեշտ է, կամ մատակարարող մարմիններն ուժեղացնել լրացուցիչ փոխադրական միջոցներով (ավտոմոբիլներով փոխադրություն կազմակերպել, նեղ գծանի յերկաթուղի անցկացնել) կամ վաղորոք առաջավոր այնպիսի պահեստներ ստեղծել, վորոնք համեմատաբար ավելի մոտ գտնվեն դիրքերին, քան այն կայարանները, վորտեղից կատարվում է մատակարարումը:

Հրացանների և ավտոմատիկ գնեքի փամփուռաների մատակարարումը հիմնված է նույն սկզբունքների վրա, սա-

կայն նույնքան հաստատուն որինաչափություն չունի, վորպես հրանոթների արկերի մատակարարումը. հետեագորում (և հեծելագորում) փամփուշաների ծախքը յենթակա յե ավելի մեծ տատանումների, քան թե հրանոթների արկերի ծախքը. փամփուշաների ավելի մեծ կորուստը և ավելի մեծ ծախքը կախված է մարտի բնույթից և հրետանուն մատակարարման աստիճանից: Վորքան ավելի առատ է մատակարարվում հրետանին, այնքան ավելի պակաս կարիք է զգացվում հրացանի փամփուշաների: Համենայն դեպքում, մի որվա պաշարը պիտի լրացված լինի յուրաքանչյուր հաջորդ սրվա առավոտյան այնպիսի հաշվով, վոր յուրաքանչյուր մարտիկ ապահովված լինի իր մի որվա պաշարով, վոր կազմում է մի հրացանի համար՝ 250 փամփուշտ, հաստոցավոր զնդացրի համար՝ 12,000 և ձեռքի զնդացրի համար՝ 6,000 փամփուշտ:

Քիմիական, լուսատու, հրձիգ և ազիտացիոն արկերը, ձեռքի ու հրացանային նռնակները լրացվում են կարիք յեղածին չափ:

Այն կայարանը, վորից կատարվում է մատակարարումը, ինչպես և մատակարարող մարմինների առաջավոր մասերի տեղերը, մատանա-

նըշվում են մարտի մասին տրված պատվերներում և հրամաններում:

ՀՐԵՏԱՆԱԶԻՆ ԼԵՏԱԽՈՒԶՈՒԹՅՈՒՆ

17. Հրետանային հետախուզությունը, վոր անփոխարինելի յե այլ սեսակի զորքերի հետախուզությամբ, նպատակ ունի. ա) հավաքել ու մշակել այն տեղեկությունները, վոր անհրաժեշտ են հրետանու գործողության համար և բ) ապահովել կանոնավոր հրաձգություն կատարելը (կրակը ճշտելը): Հետախուզությունը բաղկանում է բուն հետախուզությունից, զիտողությունից և նյութը մշակելուց: Հետախուզությունը մտնում է հետախուզության հատուկ մարմինների (նախնական և լրացուցիչ հետախուզություն) և հրետանական հրամանատարների պարականությունների մեջ: Առանց հրետանական հետախուզության հրետանու գործողություններն անթույլատրելի յեն:

Հրետանական հետախուզություն հիմնական պայմաններն են. ժամանակին կատարելը (ժամանակին սկսելը, տեղեկությունները տեղ հասցնելը և ավարտելը), վորպեսզի հրետանու գործողությունները չհետաձգվեն. վորքան թույլ է տալիս մարտական պարագան, ամենամեծ չափով

լի ա կ ա տ ա ր և խ ն ա մ ք ո վ և վերջապես
գ ա ղ ա ն ի ձ ե ո վ կատարելը: Սկսվում է
յերթական շարժումից անընդհատ շարունակ-
վում է մարտի ամբողջ ընթացքում. գործում է
առաջավոր պահպանության պաշտպանության
տակ. ամեն կերպ խուսափում է հակառակորդի
հետ ընդհարվելուց:

Հրետանական հետախուզության
խնդիրներն են. ա) ժամանակին յերևան
հանել հակառակորդին և անընդհատ նրան ղիտել-
բ) գտնել նրա դիտակետերը, մարտկոցների
դիրքերը, քարշակների, մարտկոցային ոժան-
դակների և կրանքների տեղերը և դեպի այդ
տեղերը տանող մատույցները. գ) ուսումնասի-
րել առջևում գտնվող տեղանքը. դ) գտնել և
հետազոտել հրետանական նշանները. ե) դիտո-
ղություն և կրակի ուղղում հաստատելը. զ) հե-
տազոտել շարժման ուղիները. ի) ողերկութաբա-
նական և տեղադրական տվյալներ ստանալ. ը) իր
մարտկոցների քողարկումը ստուգել. թ) ապա-
հովել կապը և ժ) ղիտել ապահովությունը
յերթում և մարտում:

Հրետանական հետախուզությունն ամեն
կերպ պիտի ապահովի, վորքան հնարավոր է,
շուտ կրակ բանալը. սակայն ցանկալի չէ, վոր
հրետանական պետերն ըստ հնարա-

վորության քիչ սահմանափակվեն հե-
տախուզության ժամանակի նկատ-
մամբ:

Հետախուզության մարտավարական
դեկավարությունն ընկնում է գլխավորա-
պես բաժնյակների հրամանատարների վրա.
տեխնիկական կողմն ընկնում է գլխավորապես
մարտկոցների հրամանատարների վրա: Հետա-
խուզության տվյալները մշակվում են շտաբի
հետախուզության մարմիններում:

Յուրաքանչյուր յերթի սկզբից հրետանա-
կան պարեկներ են ուղարկվում ճանապարհները
հետախուզելու համար: Յերբ հակառակորդի հետ
ընդհարում է նախատեսվում, դեպի հակառա-
կորդը յեղած ուղղությունը պարզելուց հետո,
ուղարկվում են առաջավոր հրետանական պա-
րեկներ, վորոնց ամենագլխավոր պարտականու-
թյուններից մեկն է, հրաձիգ մասերի ծախյա-
ման ժամանակ, նրանց ցույց տալ այն կետերն
ուրնագծերը, վոր անհրաժեշտ է զբաղել, վոր-
պես դիտակետեր: Հետագայում կատարվում է
հետախուզության և դիտողության վերաբերյալ
ֆնացած աշխատանքը, վորը սովորաբար միա-
շուտ է հրետանական մասերի առաջ կանչված
հրամանատարների աշխատանքին:

Մարտի ժամանակ առաջավոր հետախուզ-

ներն առաջ են շարժվում հետևակի ս առջավոր մասերի հետ միասին, նրանց հետ կապ պահպանելով և կրակն ուղղելով:

Հրետանին չի կարող բավականանալ միայն վերերկրյա հետախուզության միջոցներով. ուստի նրան անպայման տրվում են ս ա վ ա ու ն ա կ ա յ ի ն և ո դ ա պ ա ը ի կ ա յ ի ն մ ա ս ե ը հ ե տ ա խ ու զ ու թ յ ա ն, դ ի տ ո ղ ու թ յ ա ն և հ ը ա ձ գ ու թ յ ու ն ն ու ղ ղ ե լ ու հ ա մ ա ը:

Ա, դ մասերն առանձնապես անհրաժեշտ են հակառակորդի ծածկված մարտկոցների վրա կատարելիք հրաձգությունն ուղղելու համար:

Բացի դրանից, նրան կարող են տրվել ձայնափական, ողերևութաբանական, տեղագրական և լուսարձակային մարմիններ:

ՀՐԵՏԱՆԻՆ ՀԱՆԳՍՏԻ ԺԱՄԱՆԱԿ, ՅԵՐԹՈՒՄ ՅԵՎ ՄԱՐՏՈՒՄ

18. Հրետանին հանգստի ժամանակ: Հրետանին հանգստի յետեղավորվում մյուս զորքերի պաշտպանության տակ, թաքցնելով ոգային հետախուզությունից հրանթներն ու ձիւքը: Որպեսզի մասը պահում է իր ձիւքը ձիասարքով: Անշարժ պահպանությանը հրետանին տրվում է միայն այն դեպքում, յերբ անհրաժեշտ է մի վորեկ հետ համառորեն իր ձեռ-

քում պահել: Այդպիսի դեպքում հարմար է տալ փոքր տրամաշափի (հրաձգային) հրետանի (զրբահապատ մեքենաների անակնկալ հարձակումը յետ մղելու համար:

19. Հրետանին յերթ-գորաւորժի ժամանակ: Յերբ հակառակորդի հետ ընդհարում է նախատեսվում, առաջապահ մասին (ավանգարդին) տրվում է ուժեղ հրետանի մինչև զորասյուների ամբողջ հրետանու կես մասը: Այդ դեպքում անհրաժեշտ է նշանակել զլխավորապես թեթև մարտկոցներ, հորիցներ ղասակներ, ոգտակար է նշանակել նաև առանձին ծանր թնդանթներ: Գլխավոր ուժերում հրետանին գտնվում է սյունի զլխին ավելի մոտ: Հեծելազորում հրետանին գտնվում է գլխավոր ուժերի զլխում: Վերջնապահում նույնպես պետք է ուժեղ հրետանի լինի: Հրետանական պարկերը (կրանքները) շարժվում են առաջին սյունով, 2-րդ կարգի դումակների հետ:

Հրետանական պետերը գտնվում են. ավագ պետերը ջոկատների պետերի հետ. բաժնյակների և մարտկոցների հրամանատարներն իրենց մասնադրտական խմբերի հետ միասին գտնվում են. բաժնյակների առջևում. նրանք սյունի գլխին այնքան մոտ են գտնվում, վորքան ավելի հարավոր է ընդհարումը: Հեռախոսական յերկանիվներն գտնվում են նրանց հետ:

Մարտի սկզբում առաջավոր հետախուզութեան պարտականութիւնն է՝ ցույց տալ այն տեղերը, վորտեղ պիտի կանգ առնեն հրետանին և հրետանու առաջավոր մասերը մինչև հետախուզութիւնն ավարտելը:

Շարժման ամբողջ ընթացքում հետախուզութիւնը գնահատութեան է լենթարկում այն տեղանքը, վորով անցնում է հրետանին, և նրա հարմարութիւնը՝ անմիջապէս ծավալվելու հնարավորութեան տեսակետից:

Ինչերը հրետանին դտնվում է սյունի տառւմ, և նրան պաշտպանակ է տրվում:

20. Հրետանին հակընդդեմ մարտու (զիւստաւարտում): Յերթակա՝ կարգում հրետանին սյունի մեջ այնպէս պիտի բաշխվա՝ լինի, վոր, նկատի ունենալով ապագա մարտը, կարելի լինի, վորքան հնարավոր է, արագ կերպով ամբողջ հրետանին բացաղատել: Պետք է վորոշել հակառակորդին հանդիպելու հնարավոր շրջանն ընդհանուր և ուղային հետախուզութեան տվյալներով: Վորոշված շրջանը պետք է գնահատել քարտեզով հրետանին լավագոյն ձևով ոգտագործելու տեսակետից (իշխող բարձունքներ, դիտակետերի համար, ընդարձակ անտառոտ տարածութիւնների բացակայութիւնը, հետևակի հարձակման համար հարմար տեղանքը): Մի-

ջոցներ պիտի ձեռք առնել այս շրջանը հակառակորդից առաջ գրավելու համար:

Միանգամից ուժեղ (ամբողջ) հրե տանու ծավալումը, թեկուզ և ռիսկով, անհրաժեշտ է, վորպեսզի կարելի լինի կաշկանդել հակառակորդի գործողութիւններն ու կամքը, և ալատ պահել իր կենդանի ուժը (հրետանու փոքր մասով) գորաշարժով հարված հասցնելու համար: Առաջապահի մարտկոցների կրակ բանալը, նրա ամբողջ հրետանու ծավալումից հետո, անհրաժեշտ է, վորպեսզի հակառակորդը մաս-մաս չջարդի նրանց: Պետք է լայն ճակատ գրավել: Պետք է հակառակորդին մոլորութեան մեջ ձգել հրաձգութեան մեթոդներով, համար (դաշույնային) դասակներով դիրքերը փոխելով: Ինքքերը պետք է ամենալավ կերպով ծածկված լինեն: Հեռավոր կրակն անհրաժեշտ է, վորպեսզի հակառակորդին ստիպի ավելի շուտ կանգ առնել և ծավալվել:

Գլխավոր ուժերի հրետանու ամենատարագ ծավալումը, առաջապահ մասի (ավանդարդի) մարտկոցների պաշտպանութեան տակ անհրաժեշտ է, ծավալված հրետանին կարող է նույնիսկ կրակ չբանալ: Բայց միանգամայն պատրաստ լինել կրակ բանալու: Այդ է հենց «հրետանին ուժանդակում»: Հրետանուն յերթական և

«սոփանդակային» սյունի մեջ «սոփանդակում»
թողնելը վոճրագործությունն է:

Սկզբնական շրջանում, մարտի սկզբն
հրետանու գործողությունները բնականաբար
կարող են անջատ լինել: Հետզհետե, յերբ հա-
կառակորդը կանգ է առնում, վորոշվում է նրա
գասավորությունը և զարգանում է հրետանու
հեռախոսական կապը, հարկավոր է աշխատել
միացնել ամբողջ հրետանու ղեկավարությունը
մեկի ձեռքում. առանց այդ միացման անկա-
րելի յե իրագործել մոտակա խնդիրը, այն է՝
գերակշռություն ձեռք բերել հակառակորդի
հրետանու վրա:

Հրետանու հետագա գործունեությունը, վոր
սերտ կապված է հետևակի գործողությունների
հետ, նման է հարձակողական մարտում կատար-
վելիք գործողություններին:

21. Հրետանին հաղթանակողական մարտում:
Առաջին հերթին անհրաժեշտ է հետևակի աջակ-
ցությունը դիտակետեր տիրելու համար, վորոնց
ոգնությունը միայն կարելի յե լուծել հրետանա-
կան հետագա խնդիրները:

Հրետանու ծավալումը կատարվում է հար-
ձակման ծրագրի համաձայն:

Հրետանին կոչվում է հակառակորդի հրե-
տանու դեմ, վորպեսզի, ըստ հնարավորության,

ճնշելով նրա կրակը և նրա կրակն իր վրա դար-
ձնելով, հեշտացնել հետևակի մերձեցումը հակա-
ռակորդի հետ:

Յերբ հետևակը մոտենում է հակառակորդին
գնդացրային և հրացանային կրակի հեռավորու-
թյան վրա, հրետանին ճնշում է հակառակորդի
հրացանային ու գնդացրային կրակը, մարտից-
նելի մի մասը դարձնելով հակառակորդի
հրետանու դեմ, վորը կարող է վերսկսել իր
կրակը:

Մարտի այս շրջաններում հրետանին կրա-
կում է, հետևակը հարձակվում է:

Հրետանին ճնշում է հակառակորդի գասա-
վորության այն տեղամասի կրակը, վոր նշված
է զրոհի համար: Ավերում է այդ տեղամասում
պաշտպանողական ամեն տեսակի կառուցվածք-
ները: Գրոհի տեղամասում կրակը գերազույն
լարվածություն է հասցնում, վորպեսզի վերջնա-
կանապես բարոյալքի հակառակորդին:

Հրետանին աջակցում է դուռյթին կրակով,
աստիճանաբար տեղափոխելով կրակը դեպի խո-
րությունն ու թևերը (խափանիչ կրակ), վոր-
պեսզի արգելի հակառակորդին հակահարված
կատարելու խորքից ու թևերից:

Դուռյթի զարգացմանը հրետանին աջակ-
ցում է կրակով նախկին դիրքերից, առաջ դուռն

բերելով առաջավոր զիտողներ, կամ նույնիսկ զիտակետեր, և հատուկ փոքրիկ մասեր (զլխավորապես փոքր արամաչափի հրետանի) նշանակելով հետևակի զրոհող մասերին անմիջորեն ուղեկցելու համար. այդ հրետանական մասերն անցնում են մոտակա զիրքերը: Աստիճանաբար ամբողջ հրետանին հետևակի յետևից առաջ եքաշում (թեկուզ զիշերով):

Մարտի սկզբում ամբողջ հրետանին, ըստ հնարավորության, պիտի միացված լինի ընդհանուր ղեկավարությամբ. հետզհետե, յերբ մարտը զարգանում է և պարզվում են առանձին հետեվակ մասերի մասնավոր խնդիրները, և մանավանդ զոռյթի բոպեյին, մարտկոցների մի մասը նշանակվում է հետևակ մասերի անմիջական տրամադրության տակ, նրանց գործողություններին աջակցելու համար: Փոքրաթիվ հրետանի ունենալու դեպքում, վորոշ մարտկոցները հետեվակ մասերի տրամադրության տակ նշանակելն ոգտակար է իրագործել առանց խախտելու նրանց միությունն ու կապը հրետանու ամբողջ մասնայի հետ, այնպես վոր, հարկ յեղած դեպքում, նրանք կարողանան ոգնել ընդհանուր հրետանական խնդիրներ իրագործելուն (փոփոխական ստորադասություն):

Անաջողության և հակառակորդի հարձակ-

ման անցնելու դեպքում, հրետանին իր վրա յերնդունում հակառակորդի բոլոր հարվածները և հետևակին հնարավորություն է տալիս յետ խաղալու, կանգ չառնելով նույնիսկ հրանոթների կորուստների առաջ:

22. Հրետանու գործողություններն ամրացրած դիրքերի (ամրացրած շերտերի) դեմ, վորոնք սովորաբար առաջ են բերում զիրքերը պատռելու անհրաժեշտությունը:

Այդպիսի զիրքերը պատռելու ժամանակ հրետանու աջակցության նշանակությունն այնքան մեծ է, վոր առանց նրան պատահում կատարելն անկարելի յէ: Շնորհիվ դրան, պատառման համար այնպիսի տեղամաս է ընտրվում, վորն ամենից ավելի յե նպաստում հրետանու գործողություններին, իհարկե, այն պայմանով, յեթե այդ տեղամասը հարմար է նաև հետևակի գործողությունների համար, յերբեմն զոհաբերելով մարտավարական այլ նկատառումները:

Զորական հրետանին ուժեղացվում է, ըստ հնարավորության, ուրիշ մասերի հրետանիով և հատուկ զեր ունեցող հրետանու (АОН) մասերով:

Հակառակորդի դասավորությունը խնամքով ուսումնասիրված և գնահատված պիտի լի-

նի: Պատառման տեղամասի ընտրությունից հետո, ամբողջ ուղեբացիան պիտի լավ մտածված, մշակված, վերջված, ապահովված լինի, հետեւակի ու հրետանու գործողություններն ամենասերտ կերպով միայնց կապելով:

Հակառակորդին հետախուզելու և նրա դավաճությունն ու իր տեղանքն ուսումնասիրելու և ընդհանրապես նախապատրաստության համար, հրետանուն անհրաժեշտ է հնարավոր չափով մեծ և համենայն դեպս բավականաչափ ժամանակ տալ: Յեթե հակառակորդի զորքերը ժամանակի ընթացքում կարող են զգալիորեն ամրանալ, հարկավոր է բոլոր միջոցները ձեռք առնել նախապատրաստությունն ամենակարճ ժամանակում վերջացնելու համար, իսկ յեթե գործողությունը կատարվում է վաղուց պատրաստված զորքերի դեմ, այդ դեպքում նախապատրաստության համար անհրաժեշտ է, վերջանկարելի յե, յերկար (շաբաթներով) ժամանակ տալ: Անավարտ ու թերի նախապատրաստությունն ապարդյուն կը դարձնի ամբողջ գործողությունը, և կենդանի ուժի և նյութական միջոցների իզուր վատնելու պատճառ կը դառնա: Հրետանու ամբողջ գործունեյության դեկավարությունը միացվում է մի հրետանային պետի ձեռքում, վորն ընդհանուր զորական պե-

տի հետ աշխատում է սերտ համաձայնությամբ, և, պարզելով նրա մտազրությունները, իր ըստորադաս պետերի և շտաբի մարմինների միջոցով մշակում է հրետանու գործողությունների մանրամասն ծրագիրը:

Այդ ծրագրի հիմնական գծերն են.

ա) Հրետանին ըստ խմբակների բաշխելը, հակառակորդի հրետանու դեմ կռիւն, հետեւակի գլոհը նախապատրաստելու և նրան աջակցելու համար: Վերջին խմբակները բնականաբար հարկավոր է բաժանել, այն մարտամասերի ու զորական միավորությունների համեմատ, վորոնք մանրամասն խնդիրներ են լուծում այդ տեղամասերում:

բ) Ամեն մի խմբակի յուրաքանչյուր մարտկոցի գործունեյության մանրամասն մշակումն ու պերացիայի բոլոր շրջաններում հայտարարվում է խնդիրներին և այդ խնդիրներն իրագործող առանձին զուական միավորությունների մտազրությունների համեմատ: Ավագ պետն իր ցուցումներով լրացնում է հնարավոր թերությունները և հարթում է թյուրիմացությունները:

գ) Անհրաժեշտ դիտակետերի, զորքերի ու մարտկոցների մնացած մասերի դասավորության տեղերի, կապի ու հաղորդակցության ճանապարհների ընտրությունը, նախապատրաստությունն

դու սարքավորելը, հրաձգության համար տվյալները պատրաստելը: Մարտկոցներին լիակատար ազատություն պիտի տրվի դիրքերն ընտրելու գործում, թեկուզ և իրենց տեղամասեր' ց դուրս, այն պայմանով, վոր նրանք իրենց դասավորությամբ չխանգարեն մնացածների գործողությունները, միայն մի նպատակ հետապնդելով՝ այն ե՛ւ՝ ամենալավ ձևով իրագործել խնդիրը: Յուրաքանչյուր խմբակի անջատ տեղավորված մարտկոցները միացվում են (կապով) գործողությունների նպատակի համար:

դ) Մարդկոցներն անհրաժեշտ քանակությամբ մարտապաշարով ապահովելու համար նկատառումները հաշվարքն ու կազմակերպությունը: Յուրաքանչյուր հրանոթի համար այդ հաշվարքի միջին տվյալներն են.

ՀՐԱՆՈՅՆԵՐԻ ՏԵ- ՍԱԿՆԵՐԸ.	Նախադատ- րատություն ամեն մի որում.		Զարգացման յուրաքանչյուր որում.	
	Նոնակ (ոււմբ)	Շրապ- նեղ.	Նոնակ (ոււմբ)	Շրապ- նեղ.
3 մատնաչ. թեթև թնդան.	250	50	250	125
42 գծանի թնդանոթ . . .	150	50	125	50
48 գծանի հոբեց	175	25	125	25
6 մատնաչ. հոբեց.	150	—	125	25

ե) Պաշտպանություն կազմակերպելն ողա-
յին հակառակորդի դեմ:

Պատասխան գործողությունը բաժանվում է
յերեք շրջանի.

ա) Հրետանային նախապատրաստություն
(1-ին շրջան), վորի ընթացքում այն խմբակ-
ները, վորոնք կապված են զորական միավորու-
թյուններին, բանգում են հակառակորդի պաշտ-
պանողական կառուցվածքները (լարափակոց-
ները, խրամատները, շերտափակերը (բլինդաթ-
ները) ապաստարանները և այլն):

բ) Հակառակորդի հրետանու դեմ կռվելը և
այդ հրետանու ճնշելը մարտկոցների հատուկ
նշանակած խմբակով իրենց տրամադրության
տակ պիտի ունենան սավառնակային, ողապա-
րիկային և այլ միջոցներ. կռիվը շարունակվում
է մարտի բոլոր շրջաններում և մանավանդ
դուռյթի ու նրա զարգացման շրջանում: Հակա-
ռակորդի հրետանին ճնշված պիտի լինի մինչև
դուռյթի սկիզբը, հակառակ դեպքում գործո-
ղությունը մատնված կը լինի անաջողության:

գ) Դուռյթին աջակցելը (2-րդ շրջան), վորի
ժամանակ նույն այդ մարտկոցներն իրենց
կրակը տեղափոխում եմ, հակառակորդի դասա-
վորության թիկունքի ու թևերի տեղամասերի
վրա, վաղորոք կապված ու մշակած ծրագրով,

նայած ժամանակի ընթացքին, կամ յերբ հետե-
վակը հետզհետե առաջ ե շարժվում. կրակը
տեղափոխելիս, նրանք ոգտվում են հրաձու-
թյան համար վաղորդ վորշված տվյալներով:

դ) Դուռթի զարգացման աջակցելը (Յ-րդ
շրջան) և հետևակին աջակցելը, մինչև վոր նա
կը հասնի հակառակորդի հրետանական դիրքերին:
Այդ աջակցութունն իրագործվում ե նախկին
դիրքերից բացած կրակով և ուղեկցող մարտկոց-
ների (գասակների, հրանոթների) կրակով, վո-
րոնք առաջ են շարժվում, յերբ հետզհետե ա-
ռաջ ե շարժվում հետևակը:

Վերջին յերկու շրջանում լայն չափով դոր-
ծադրվում են փոքր տրամաչափի (հրաձգային)
հրետանի, վորպես մերձավոր աջակցություն և
ուղեկցող հրետանի:

ե) Ամբողջ հրետանին աստիճանաբար ա-
ռաջ ե շարժվում հետևակի հետևից, վորի ժա-
մանակ նոր խմբավորություններ և նոր ստորա-
գասություն ե կատարվում այն չափով, ինչ չա-
փով այդ հարկավոր ե: Համենայն դեպս, դուռթ-
թի բոլորին հետևակի յուրաքանչյուր մասի
համար, վոր վորոշակի մասնավոր խնդիր ունի,
պետք ե մի մարտկոց նշանակված լինի նրա
հետագա գործողություններին մոտիկից աջակ-
ցելու համար:

զ) Տեղավորության ոգային պաշտպա-
նությունը կատարվում ե մարտի բոլոր շրջան-
ներում:

Հրետանական նախապատրաստությունն
իրագործվում ե նրա անակնկալության համար
բոլոր միջոցները ձեռք առնելով. դիրքերը զբաղ-
վում են, ըստ հնարավորության, մարտի նա-
խընթաց գիշերը. նախնական վորձնահրաձգու-
թյունն չի կատարվում. առանձին վորձնական
ձիգերն արձակվում են վոչ այն դիրքերից ու
մարտկոցներից, վորտ' դից արձակվելու յեն
մարտի ուր. տեխնիկական անհրաժեշտ միջոցներ
(ոգերեվութաբանական, տեղագրական և այլն)
ունենալու դեպքում, բոլոր միջոցները ձեռք են
առնվում անմիջապես հարվածական կրակ բա-
նալու համար. յեթե վորձնահրաձգությունն
անհրաժեշտ ե, այդ կատարվում ե մարտի ուր,
անմիջապես հարվածական հրաձգության անց-
նելով:

Մարտկոցների այն խմբակը, վոր նշանակ-
ված ե հակառակորդի հրետանու դեմ կռվելու
համար, գործողության նախապատրաստության
և նրա իրագործման ամբողջ ընթացքում բոլոր
միջոցներով խնամքով ուսումնասիրում ե հա-
կառակորդի հրետանու տեղավորությունը, աշ-
խատելով վոչնչացնել ամեն մի յերևան հանված

մարտկոց, իսկ դռույթի ու նրա զարգացման
ժամանակ կրակն այնպես է կազմակերպում,
վոր հակառակորդի յուրաքանչյուր վողջ մնացած
գործող մարտկոց, ըստ հնարավորության, ճշնշ-
ված լինի գերազանց կրակով: Լայն չափով գոր-
ծարգվում են քիմիական արկեր:

23. Հրետանու գործողությունները պաշտպանո- ղական մարտում

ա) Ժամանակավոր պաշտպանու-
թյան միջոցին, ժամանակ շահելու համար,
հեռավոր կրակով անհրաժեշտ է ստիպել հակա-
ռակորդին ծավալվել և դանդաղեցնել նրա շար-
ժումը. ծածկված զորքերում, հրանոթների ա-
ռանձին փոքր խմբակներով տեղավորվելով,
պետք է մոլորության մեջ ձգել հակառակորդին:
Հեռավոր կրակը գործադրվում են առկա գերազանց
ուժերի դեմ կռվից խուսափելու համար, փո-
խելով զիրքը, և զբաղվելով հետևյալ բնագիծը:

Հրետանու գործողությունը նույն բնույթի
է կրում հեծելազորի գործողությունների ժա-
մանակ, յերբ այդ գործողություններն ուղղված
են հարձակվող հետևակի դեմ, նրան կասեցնելու
նպատակով. Հեծյալ հրետանու և հեծելազորի
գյուրաշարժությունը պիտի լիովին ոգտագործ-
վի: Առանց հրաձգային մարտի բռնվելու, ան-

հրաժեշտ է արագ յետ քաշվել դեպի հաջորդա-
կան բնագծերը, յուրաքանչյուր բնագծի վրա
կասեցնելով հակառակորդի շարժումը:

բ) Համառ պաշտպանության
ժամանակ հրետանու լավագույն ձևով ոգ-
տագործելը վճռական գործոնն է հանդիսանում
զիրքեր ընտրելու և զճադրելու համար. գնդա-
ցրդային և հրացանային պաշտպանությունը լը-
րացնում է հրետանային պաշտպանությունը:
Հրետանական զիրքերն ընտրվում են այնպես,
վոր հրետանական կրակը կարելի լինի ոգտա-
գործել լիովին, ամենահեռավոր տարածություն-
ներից սկսած մինչև իր հետևակի դասավորու-
թյան տեղերը: Հրետանու խնդիրն է. իր կրա-
կով չթողնել, վոր հակառակորդը հասնի մինչև
հետևակի խրամատները, հարվածել հակառա-
կորդին, յեթե նա նույնիսկ զբաղվելու լինի այդ
խրամատները: Հակառակորդի հրետանու դեմ
վճռական կռիվը նրա ուժերից վեր կը լինի, ուս-
տի նրա գլխավոր նշանն ակտիվ հակառակորդը
պիտի լինի. հակառակորդի հրետանու դեմ ուղ-
ղած գործողություններով կը խանգարի նրան
իր հետևակի հարձակմանն աջակցելուն:

Հրետանու դյուրաշարժությունն առաջավոր
կետերի համար մղած մասնավոր կռվում ոգտա-
գործվում է զիրքերը փոխելու համար հակա-

ռակորդի հրետանական կրակի ճնշման տակ։ Անհրաժեշտ է պահեստի զիրքեր ունենալ։

Հակառակորդի աջողության դեպքում հրետանին զիմանում է մինչև վերջ, կանգ չառնելով հրանոթների կորստի առաջ։

Ավտոբաքար համառ պաշտպանության զիրքերի ընտրության և նախապատրաստության համար հրետանին բավականաչափ ժամանակ է ունենում, ուստի զիրքերի հետախուզությունը, ընտրությունը, նախապատրաստությունը, սարքավորելը, հրաձգության համար ավյալներ նախապատրաստելը պիտի կատարվեն, ըստ հնարավորության, լրիվ ձևով և խնամքով կատարելագործվելով զիրքերում յեղած ամբողջ ժամանակ։

24. Հետապնդումն։ Հնտապնդման համար ոգտագործվում է ամեն մի հրանոթի կրակն ամենահեռավոր տարածությունների վրա. հրետանին չսպասելով պատվերների, փոխում է զիրքերը, սրընթաց կերպով առաջ դուրս գալու համար։ Կապը նշանակություն չունի։ Հետապնդողումն առանձնապես ձեռնուռ յե կատարել հեծելազորի հետ հեծյալ հրետանիով, Պիտի հոգ տանել, փոր հրետանին առատ հայթհայթված լինի մարտապաշարով։

25. Նսնանց։ Հրետանին իր կրակով կասեց-

նում է հակառակորդի ճնշումը, մինչև փոր հետևակը դուրս չի յեկել նրա կրակի տակից և յերթական զորասյուներ չի կազմել։ Հրետանին աստիճանաբար յետ է քաշվում, հակառակորդին հասեցնելու համար բնագծեր բռնելով։ Յետ քաշվելը սկզբում պատրաստվում է միշտ քայլով. յետ քաշվելը սկսում են մաքակցային ոժանդակները. նախապես հետախուզվում են նահանջի ճանապարհներն ու թիկունքային զիրքերը։ Պետք է խնամքով կազմակերպել թևերի զիտոգությունը և միջոցներ ձեռք առնել հակառակորդի թևային գործողությունների դեմ հակադրվելու համար։ Բավական քանակությամբ պիտի ապահովված լինի մարտական պաշարը։

Հետևակի յետ խաղախն հեշտացնելու համար, հարկ յեղած դեպքում, կարելի յե զոհել հրանոթները։

26. Գործողություններ զիրքային պահեստավազմի պայմաններում։ Գրոհի (պատահման) և պաշտպանության ընդհանուր հիմունքները նույնն են, ինչ մարտի նույն տեսակների հիմունքները զորաշարժական պատերազմում, բայց զիրքերի մեծ ուժն ավելի մեծ քանակով ու հրգոր հրետանի յե պահանջում (տրվում են այլ միավորությունների հրետանի և հատուկ դեր ունեցող հրետանու մասեր), պահանջվում է ավել-

զի խնամքով մշակել գրոհի և պաշտպանության ծրագիրը և տեխնիկական ավելի մեծ միջոցներ գործադրել: Լայն չափով զարգանում է բոլոր տեսակի խրամատային հրետանին, մանավանդ ականանետները, վորոնց գլխավոր նշանակությունն է՝ փոխարինել խոշոր արամաշափի հրետանուն պաշտպանողական կառուցվածքներ ավերելու համար և մասնավորապես մոտ տարածություններից լարափակոցներն ավերելու ավելի էֆան միջոցներով (ականներով):

27. Գործողություններ գիշերային գործողությունները հրետանու համար չափազանց սահմանափակ են գրոհի և պաշտպան են պաշտպանության ժամանակ:

Սակավ դեպքերի բացառությամբ, յերբ մի վորոշ խնդիր լուծելու համար հրետանին կարող է աջակցություն ցույց տալ, վոր վաղորոք խնամքով նախապատրաստված է ցերեկով, հրետանին կարող է ոգնություն ցույց տալ միայն լույսը բացվելուն պես:

Պաշտպանության ժամանակ հրետանին կատենում է հակառակորդի ակտիվ գործողությունների յուրաքանչյուր վորձը նախապես խնամքով նախապատրաստած պատնեշային կրակով:

Հրաձգությունը յերկրային նշանների վրա առկալ արդյունավետ է ժամանակակից արհես-

տական լուսավորության միջոցների ժամանակ (լուսարձակ, լուսատու արկեր), ողային նշանների լուսավորությունն անհրաժեշտ է:

28. Գործողություններ գրահապաս մեքենայի դեմ: Զրահապատ մեքենաների դեմ գործելու համար պիտանի յե ամեն տեսակի և մանավանդ վորք տրամաշափի ու թեթև հրետանին: Ստույգ վորձնական հրաձգություն է պահանջվում: Այգալիսի հրաձգություն կարելի յե կատարել նախապես վորոշ բնագծերի դեմ, կամ կարելի յե իր տեղավորման առաջավոր շրջաններում հատուկ, լավ ծածկված հրանոթներ դնել, վորոնք գործում են մոտ տարածություններից միայն զրահապատ մեքենաների գրոհի ըուպյին:

29. Դեքտից կովով անցնելու ժամանակ անհրաժեշտ է ձնշող գերազանցություն ունենալ հակառակորդի կրակի վրա, ուստի սովորաբար այդ արվում է գիշերով: Իր կողմի ակից հրետանու ցույց տված աջակցությունը պիտի խնամքով մշակված լինի. հետևակ մասի հետ միասին պիտի անցնի նաև հրետանու մի փոքր մասը, գլխավորապես բարոյական աջակցություն ցույց տալու համար:

30. Անցարան պաշտպանության ժամա-

նակ. ա) ա կ տ ի վ պաշտպանության ժամանակ հրետանու գլխավոր յասը տեղավորվում է իր կողմի ափին, հակառակորդի ափին ունենալով զինողներ և հրետանու մի փոքրիկ մաս: Հակառակորդի ափին լայն և խոր շրջան գրավելու ժամանակ բնականաբար հրետանին ել պիտի ունենալ այդ շրջանում:

բ) Պ ա ս ս ի վ պաշտպանության ժամանակ անհրաժեշտ է միջոցներ ձեռք առնել ամենակարճ ժամանակում, ըստ հնարավորության, հրետանին կենտրոնացնելու դեպի այն կետը, փոքրեղ նկատված է հակառակորդի անցարանը, այդ հնարավոր կետերն ուսումնասիրելով և հաղորդակցության անհրաժեշտ ճանապարհներ ու դիրքեր պատրաստելով:

31. Քաղաքում տեղի ունեցող գործողությունների ժամանակ հրետանին վճռական նշանակութուն ունի: Փողոցներում տեղի ունեցող մարտում պետքական է թերևս միայն փոքր տրամաչափի հրետանին: Սովորաբար հրետանին տեղավորվում է քաղաքից դուրս և ոգտվելով ձի տ հատակազծելով և լավ կապի հնարավորությամբ, կրակում է պահանջած կետերի վրա:

Քաղաքային կռիվներում ապստամբությունների ժամանակ, հրետանին հզոր միջոց է հանդիսանում, շնորհիվ իր տոկոսնությունը և բնակ-

չություն վրա ունեցած հսկայական բաբոյական ազդեցությունը:

32. Գործողություններ լեռներում:

Լեռներում գործելու ժամանակ տեսածիբը նեղ է, ուստի իշխող բարձունքները հատուկ նշանակութուն են ստանում. զժվալ սնում է ծածկված դիրքեր գտնելը, մանավանդ գետնամերձ հետադիմ ունեցած հրանոթների համար, ուժեղ կոծը նեղ է, մեռյալ տարածությունները մեծ են:

Անհրաժեշտ է խնամքով հետախուզություն կատարել, բարձրածիգ հետադիմ ունեցող հրանոթներ գործադրել, մարտկոցները փոքր մասերի մասնատել, գետնամերձ հետադիմ ունեցող հրանոթները տեղավորել կատարների վրա:

33. Հեծյալ նեխանու գործողություններ: Հեծյալ մարտում ամենակարճ ժամանակում պիտի հետախուզություն կատարել և դիրքերը գրավել, վարպետի հնարավոր լինի, վարքան կարելի չէ, աբազ կրակ բանալ: Պիտի ուժեղացնել թշնամու հեծելազորի այն մասերը, վարպետ վճռական նշանակութուն ունեն. հակառակորդի հրետանու հետ չպիտի մրցության մեջ մտնել: Պատվերները բացակայում են, զեկավարությունը կատարվում է տեսողական կապով: Աշտություն դեպքում հետապնդումը կատարվում է

կրակով և մեկ դիրքից մյուսն անցնելով. անաշոդության դեպքում, պետք է կրակ մղել մինչև վերջին հնարավորությունը:

Թևային դիրքերը պերագանց նշանակություն ունեն: Անհրաժեշտ է հրետանուն պաշտպանակ տալ, վերը կարող է կամ հատուկ նշանակված լինի, կամ մերձավոր հեծյալ մասերի վերջին նախաձեռնությունը նշանակվել:

34. Հրետանական ուղային պաշտպանությունն ավելի աշոդ կերպով կատարվում է դեռիթի հատուկ մարտկոցներով, բայց այդ մարտկոցների սակավաթիվ լինելու պատճառով հարկ է լինում ոգտվել սովորական 3 մատնաչափի թեթև հրանոթներով, փորոնք հաստատվում են հատուկ հարմարանքների վրա, և այդ հարմարանքների ոգնությունը կարելի չէ լինում կրակել բարձրացման մեծ անկյուններով (մինչև 50^0):

Սավառնակների չափազանց արագ շարժման, մեծ դյուրագարծություն, փոքր չափերի և փոքր հարվածելիություն շնորհիվ, նրանց վրա առանց հատուկ հրանոթների ու գործիքների կրակելը չափազանց դժվար է, ուստի սովորական հրանոթներից չի կարելի խոշոր արդյունքներ սպասել: Հրետանական պաշտպանությունը նպատակ ունի թույլ չտալ հակառակորդի սավառնակներին ան-

պատիժ կերպով կատարել իրենց խնդիրները, և ըստ հնարավորության, քշել նրանց իրենց դիրքերի տեղավորման կամ պաշտպանվող վայրերից:

Յերբ թեթև հրանոթները դրվում են մեծ անկյուններից կրակելու հարմարանքների վրա, նրանք այլևս չեն կարողանում կրակել վերերկրյա նշանների վրա, ուստի չեն կարողանում մասնակցել հրետանու մնացած աշխատանքին: Այդ պատճառով ուղային պաշտպանության համար հարկ է լինում նշանակել նվազագույն թվով հրանոթներ, բաժանելով նրանց դասակների. տեղավորվում են պաշտպանվող գծից կամ կետից 2—3 վերստ հեռու, փորովհետև հրանոթի վերևում, բարձրացման առեւտմեծ անկյունից սկսած և ավելի բարձր, անուբակոծելի տարածություն — մեռյալ ձագար է գոյանում:

Նշանների շարժման արագությունը և զրա հետևանքով հարվածելի տարածություն (գոտու) միջև նրանց անցնելու կարճատևությունը ստիպում են կրակել առանց փորձնական հրաձգության, անմիջապես հարվածական հրաձգությամբ: Հրաձգության համար տվյալները վորոշվում են հատուկ գործիքներով, դիտելով նշանը մինչև նրա հարվածելի գոտին մոտենը. կամ նախապես խտիանիչ կրակ է մշակվում մարտկոցից զանազան

բարձրությունների ու հեռավորությունների վրա, վորը բացվում է հետզհետե, յերբ նշանը մտնում է նշած հարվածելիության շրջանը:

Հրաձգությունը կատարվում է կողային դիտակետերի ոգնությամբ: Բացի դրանից, դիտակետեր են դրվում հեռու դեպի առաջ, վորպեսզի նրանք ժամանակին նախագգուշացնեն նշանի մոտենալու մասին:

Ողային պաշտպանության հրետանին ամենաերա կապ պիտի պահպանի իր ողագնացական ուժերի հետ, վորպեսպի լավ ճանաչի իր սավառնակներին և միասին գործի հակառակորդի ողանավերի դեմ:

35. Զանազան դեր ունեցող հրետանու մասերի մարտավարական նուբենկլառուրա (անվանացուցակ):

ա) Հե տ հ ա կ ա յ ի ն մ ար տ կ ո ց ն ե ր . նշանակվում են հետևակի վորոշ մասերին անմիջորեն աջակցելու նրանց խնդրին համեմատ. կրակ են մղում գլխավորապես հակառակորդի գնդացիների ու հետևակի դեմ և այլ զանազան տեսակի նշանների դեմ, վորոնք խանգարում են հետևակի գործողություններին: Հետևակային մարտկոցների համար նշանակվում են գլխավորապես թեթև թնդանոթների և հորիցի մարտկոցներ (չշփոթել «հրաձգային» վորքը տրա-

մաչափի մարտկոցները հետ՝ վորոնք սահմանափակ դեր ունեն՝ մոտիկից աջակցություն ցույց տալ հետևակին մարտի վորոշ շրջաններում):

բ) Հ ա կ ա - մ ար տ կ ո ց ն ե ր կամ հակամարտկոցային մարտկոցներ, նշանակվում են հակառակորդի հրետանու դեմ գործելու համար: Գլխավորապես ծանր ու թեթև թնդանոթների և ամեն տեսակի թնդանոթների մարտկոցներ են, վորոնք հեռահար ընդունակություն ունեն. հորիցային մարտկոցներ 8 մատնաչափ տրամաչափից վոշ ավելի, յեթե նրանք պաշտպանողական կառուցվածքներ ավերելու խնդիր չունեն:

գ) Ու դ ե կ ց ո ղ մ ար տ կ ո ց ն ե ր (հրանոթներ, դասակներ, հրետանի). նշանակվում են հետևակին աջակցելու կրակով և առաջ խաղալով դեպի մոտակա դիրքերը, հետևակի հարձակման հետևից, դուրսի ու նրա զարգացման ժամանակ: Քըրև ուղեկցող մարտկոցներ նշանակվում են գլխավորապես վորքը տրամաչափի «հրաձգային» գրաստավոր (անվավոր կարգով) և սակավ դեպքերում թեթև մարտկոցներ:

ԶՐԱՀԱՊԱՏ ՀՐԵՏԱՆԻ

36. Զ ր ա հ ա պ ա տ գ ն ա ց ը ն ե ր ,
զ ր ա հ ա պ ա տ ա վ տ ո մ ո լ լ ը ն ե ր և
տ ա ն կ ե ր :

Ջրահապատ հրետանու հատկանիշն այն է, վոր զրահն ակտիվն շանակությունն ունի:

Ա. — Տեսնիկական հատկություններն են. ա) ամուր զրահը, վոր պաշտպանում է հրացանային զնդակներից և թույլ, փոքր տրամաչափի հրետանուց. բ) շարժման զգալի արագությունը. գ) մեծ բեռնունակությունը. դ) կրակի ուժեղ գործողությունը. հրետանային, զնդացրային կամ խուր, ամենամոտ տարածություն վրա (կիպ մոտիկից). ե) գործելու մշտական պատրաստակիւնությունը:

Բացի դրանից, զրահապատ գնացքները, զրահապատ ավտոմոբիլները գործողություն մեծ շառավիղ ունեն: Տանկերն ընդունակություն ունեն գործելու ամեն տեսակի տեղանքում և ընդունակ են մեքենայորեն ավերելու ամեն տեսակի պաշտպանողական կառուցվածքներ (իրենց քաշով):

Դրահետ միասին զրահապատ զրահացքներն ու զրահապատ ավտոմոբիլները կախում ունեն համապատասխան ճանապարհներից, զրահապատ ավտոմոբիլներն ու տանկերն ունեն այնպիսի շարժիչներ, վորոնք բավականաչափ հուսալի չեն:

Բ. — Մարտավարական (մարտական) հատկություններն են. ա) մեծ ակտիվությունը, վոր հիմնված է զրահի պաշտպանություն, մեծ դյուրաշարժություն և մարտի համար միշտ պատրաստ լինելու վրա. բ) կենդանի նշանների ուժեղ հարվածելիությունը. գ) մոտ տարածություններից գործելու ընդունակությունը. դ) մարտում կայուն լինելը. ե) գործողությունների անսկզկալությունը. զ) հակառակորդի վրա ունեցած հսկայական բարոյական ազդեցությունը: Բացի դրանից, տանկերի համար թույլ դիմադրություն մեռյալ նշաններն ավերելը (լաւափակոցներ, խրամատներ, անտառներ):

Դրահետ միասին. ա) ճանապարհներից և տեղանքի բնույթից կախումը (տանկերի համար). բ) ինքնուրույն գործողությունների համեմատական կարճատևությունը, առանց գործերի մնացած տեսակների աջակցության. գ) ինքնուրույն կերպով մարտական խնդիրներ լուծելու ընդունակություն չունենալը. դ) հուսալի կապի և ղեկավարության հնարավորության բացակայությունը. ե) կազմության, լրացման, ուսուցման և մատակարարման բարդությունը: Տանկերի համար՝ գործողությունների մերձակա շրջանին յերկաթուղիով փոխադրելու անհրաժեշտությունը:

Գ. — Զրահապատ մասերի վրա գրվել է խնդիրները. 1) մարտավարական խնդիրներ. ա) արագ կերպով անպատելի հարված հասցնել մոտ տարածությունից. բ) համառ կերպով դիմադրել կարճ ժամանակում, հակա-հարվածի անցնելու հնարավորությունը. գ) զրահապատ գնացքների և զրահապատ ավտոմոբիլների համար — գործել իրենց զորքերից մեծ հեռավորություն վրա (մի որովա գնացքի տարածություն վրա). դ) հրանոթներով զինված զրահապատ գնացքների և զրահապատ ավտոմոբիլների համար — աջակիսի խնդիրներ, խնչպիսի խնդիրներ զրվում են աջ տիպի հրետանու վրա; վորով զինված են զրահապատ մասերը:

2) Տեխնիկական խնդիրներ. զրահապատ գնացքների և զրահապատ ավտոմոբիլների համար. ա) աջակցել պատառումներ. բ) կրկնել հարվածները. գ) կարճ ժամանակով զրավել պահանջվող կետերը. դ) ծածկույթ կազմել. ե) հակառակորդին հետապնդել. զ) հակառակորդի թևերում ու թիկունքում գործելը. է) հրանոթներով զինված զրահապատ մասերի համար — ֆնացած հրետանու հետ միասին աշխատելը. բ) տանկերի համար — պատառումներ աջակցելը: Ընդհանուր առմամբ այն զրահապատ մասերը,

ները, վորոնք զինված են հրանոթներով, կարող են կատարել նույնպիսի խնդիրներ խնչպիսի խնդիրներ զրվում են հրետանու վրա. բայց նրանք ավելի մեծ չափով դյուրաշարժություն, ակտիվություն և ինքնապաշտպանություն ընդունակություն ունեն. իսկ գնդացիներով և թույլ հրետանիով զինված զրահապատ մասերի վրա նույնպիսի խնդիրներ են զրվում, ինչ վոր գրվում են հրաձգային հրանոթներով ու ժեղացրած գնդացրային խմբերի վրա:

Դ. — Զրահապատ մասերի տեսակները.

ա) Զրահապատ գնացքներ. — հարվածային գնացք. 3 գծանի թեթև թնդանոթներ. պայթեցուցիչ միջոցներ. կապի միջոցներ: Ունի առանձին բազա՝ 29 վագոնից:

Ոգնական գնացք. 42 գծանի կամ 120 միլիմետրանոց թնդանոթներ և գնդացիներ: Բազան բաղկացած է 12 վագոնից:

Հատուկ դեր ունեցող. 6 մատնաչափի կանյի կամ Որուխովի գործարանի 8 մատնաչափի թնդանոթ և գնդացիներ: Բազան բաղկացած է 12 վագոնից:

բ) Զրահապատ ջուկատներ: Մարտական մաս: Մեկ թնդանոթային և 3 զնդացրային զրահապատ ավտոմոբիլ: Թնդանոթ.

Թային զրահապատի մեքենան Հորֆարդի մեքե-
նան է, մեկ հատ 3 վոտնաչափի Պոլտիլովի
գործարանի կարճ թնդանոթ, 3 հատ Մաքսիմի
գնդացիք. քաշն 500 փութ է. արագությունը
մի ժամում 10 վերստ է: Ընթացքի պաշարը 6
ժամ է: Գնդացրային զրահապատ մեքենան Ու-
տին-Ֆիատ մեքենան է: 2 հատ Մաքսիմի գնդա-
ցիք. քաշը 250 փութ է. արագությունը մի
ժամում 50 վերստ է. ընթացքի պաշարը 5 ժամ
է: Ո գ ն ա կ ա ն տ ր ա ն ս պ ո Ր տ ը. 3 թեթև
մեքենա, 4 մոտոցիկլ, 4 բեռնակիր մեքենա,
արհեստանոց, խոհանոց, ցիստերն:

գ) Տ ա ն կ ջ ո կ ա տ ն ե Ր. մարտական
մաս: Չորս մեքենա միևնույն տիպարի. ծանր
կամ թեթև տանկեր: Մ ա ն Ր տ ա ն կ ը Ռի-
կարդի տանկն է, 2400 փութ է. արագությունը
4—5 վերստ է, ընթացքի պաշարը 10 ժամ է:
Հաղթահարում է 45 աստիճան ուղղորդություն:
Դարձը կատարում է տեղում. ջարդում է 2
աղյուսից շարած պատ, 6 վերջով հաստոթյան
ծառ. մի քառ. սանտիմետր գետնի վրա 0,6 կի-
լոգրամ ճնշում ունի: Ունի մեկ 57 միլիմետրա-
նոց Գոչկիսի թնդանոթ ($1\frac{1}{2}$ վերստ) և 5 հատ
Գոչկիսի գնդացիք. յերկայնությունը 3 սաժեն
է, բարձրությունը $1\frac{1}{2}$ սաժեն:

Թ է Թ և տ ա ն կ Ռ ե ն ո. քաշը 500 փութ

է, արագությունը մի ժամում 8 վերստ է, ըն-
թացքի պաշարը 14 ժամ է. մի քառ. սանտի-
մետրի վրա գործած ճնշումը 0,55 գրամ է. ունի
մեկ 37 միլիմետրանոց թնդանոթ և մեկ Գոչ-
կիսի գնդացիք:

Ո գ ն ա կ ա ն տ ր ա ն ս պ ո Ր տ ը ն ույնն է,
ինչ վոր զրահապատ շոկատներինը. խարիսը
(բաղա) յերկաթուղային գնացքի վրա յե:

ե.—Ս տ Ր տ դ ա ս ու թ յ ու ն ը. զրահա-
պատ մասերի յուրաքանչյուր միավորություն
գործողության տեսակետից յենթարկվում է
ընդհանուր զորական այն պետին, վորին նա
հանձնված է և բացի դրանից, բոլոր տեսակե-
տերից նա յենթարկվում է զրահապատ մասերի
համապատասխան պետին:

2.—Գ ո Ր ծ ո Ղ ու թ յ ու ն ն ե Ր ը մ ա Ր տ ու մ:
Զորքերի այլ տեսակների հետ միասին խնդի-
րները կատարում է նախորոք մշակված մի վո-
րոշ ծրագրով, նայած ունեցած զրահապատ
ուժերի քանակին, ընդհանուր խնդրին պարտ-
գային, տեղանքին. ոգտագործում է գլխավո-
րապես անակնկալությունն ու արագությունը,
ինչպես և մոտ տարածությունների վրա մար-
տում ունեցած կայունությունը: Մասնավորապես—

1. Զ ո Ր ա շ ա Ր ժ ա կ ա ն մ ա Ր տ ու մ.
ա) ուժեղ հետախուզության ժամանակ զրահա-

պատ գնացքը կամ զրահապատ ջոկատն ոգնում
և հետախուզական ջոկատի առաջ խաղալուն.
բ) մարտական գործողությունների սկզբնական
շրջանում կետերի գրավումը — զրահապատ
գնացքը կատարում է յերբեմն փոխադրած զին-
վորներով (դեսանտ) կամ զրահապատ ջոկատ-
ները հեծելազորի հետ միասին, կամ բեռնա-
կիր ավտոմոբիլներով փոխադրած հետևակով.
պիտի ի նկատի ունենալ աջակցության ան-
հրաժեշտությունը, նահանջն ապահովելը: Կարող
է ծածկույթ կազմել, ազդեցիկ կատարել.
գ) ճակատի պատառումը — զրահապատ գնացքներն
ու զրահապատ ջոկատները կատարում են համա-
պատասխան ճանապարհներով. թեթև տանկերը
կատարում են տեղանքով: Բացում են թևային
և թիկունքային կրակ, հարվածներ են հասցնում
հակառակորդի թիկունքին: Անհրաժեշտ է իր
զորքերի հետ պահպանել գործողությունների
մեջ լիակատար համաձայնություն, փոխադարձ
աջակցություն և կապ:

II. Դ ի ռ ք ա յ ի ն պ ա տ ե ռ ա զ մ ու ժ .
տանկերի առավելագույն նշանակությունն է.
ա) ամրացած շերտի պատառումը, փոքի ծրագիրը
խնամքով ղեկավարված լինի. գիշերով կենտ-
րոնանալ վերջին (յելման) գիրքի վրա, զրոհը
կատարել լուսաբացին, յերկու գծով, 50 — 100

մետր միջանցներով. առաջին գիծն ավերում է
խրամատների առաջին գիծը, հարվածելով կեն-
դանի ուժին, յերկրորդ գիծն անցնում է մինչև
հրետանական գիրքերն ու մինչև շտաբները.
հետևակը գտնվում է յերկրորդ գծի յետևից.
գծերի միջև հեռակայությունը, ըստ հնարավո-
րության, պիտի փոքր լինի: Աջակցությունը
կայանում է նրանում, վոր հրետանու կրակով
հարվածում է հակառակորդի հրետանուն և դի-
տակետերը, ծխածածկույթ է կազմում, յերբեմն
(թույլ ուժ ունենալու դեպքում) հրետանա-
կան նախապատրաստություն է կատարում.
բ) աջակցում է պատառմանը զրահապատ գնացք-
ներից շեղակի կրակ բանալով. գ) պատառման
զարգացումը կատարվում է, ըստ հնարավորու-
թյան, ամեն տեսակի զրահապատ մասերով.
դ) վերջ է տալիս հակառակորդի կողմից կատա-
րած մեր գիրքերի պատառմանը, գլխավորապես
գործելով հակառակորդի թևի վրա. ե) նահանջի
պաշտպանությունը կատարվում է մի խումբ
մասերով. տոկունությունը հասնում է մինչև
անձնվիրություն:

III. Փ ո թ ը ր կ ո ի վ ն ե ռ ու մ զրահա-
պատը, ջոկատները և զրահապատ գնացքները
հետևակի և հեծելազորի փոքր մասերով կարող

են դարաններ գործել, անակնկալ հարձակումներ կատարել, ավերումներ գործել:

Է. — Հակա-գրահային պաշտպանություն. ա) հակառակորդի զրահապատ ուժերի հետախուզությունն ու վոչնչացումը ուժերի ծուծյամբ, և ուժերի ծուծյամբ. բ) պատնեշներ, ֆուգասներ, թակարդներ պատրաստելը. գ) զորաշարժ կատարելը կրակից ծածկվելու համար, նահանջի ճանապարհները կտրելը, զրահապատ զնդակներով, զնդակոծել. ձեռքի նռնակներով և պայթուցիկ միջոցներով գործելը. դ) ամեն տեսակի հրետանին և մանավանդ հակա-գրահային հրետանին ամենապարզագույն միջոցն է հակա-գրահային պաշտպանության համար. ե) հակահարված տալը զրահապատ մասերով. զ) սովորականներից ուժերը նետելը փոքր բարձրություններից:

ԲԱՌԱՑՈՒՑԱԿ

Աղյուսակ Таблица
Անդաշխական (կառուցվածք) Фортификационное сооружение

Անկյունաչափ Угломер
Անկյունաչափ - տրանսֆորմատոր Угломер-трансформатор

Անհատական զարկ Индивидуальный бой

Ապաստարան Убежище

Առաջապահ Авангард

Առաջավոր մաս Передовая часть

Առաջավոր պահպանություն Передовое охранение

Առաջխաղացում Продвижение вперед

Արագաձգություն Скорострельность

Արգել (արհեստական) Препятствие (искусств.)

Արկ Снаряд

— զրահահար бронебойный с.

— լուսատու осветительный с.

— ծակող-անցնող пробивной с.

— ծխատու дымовой с.

— հրձիգ зажигательный с.

— բողարկող маскирующий с.

Արշավ Галоп

Բաժնյակ Дивизион
 Բաշխում Распределение
 Բացադառվել Развернуться
 Բնագիծ Рубеж
 Բուսուլ (կողմնացույց) Бусоль
 Բնկուռ Вспышка
 Գազ արտափառեր Слезоточивый газ
 — հեղձուցիչ удушливый г.
 — պլարններ առջացնող нарывной г.
 Գծալին դասավորություն Линейное располо-
 жение
 Գնդակոծ Обстрел
 Գուռակ Обоз
 Գրոհ Атака
 Դաշույնային ժարակոծ Кинжальная батарея
 Դուռլիթ Штурм
 Դիտակետ Наблюдательный пункт
 Զորական միավորություն Войсковое соеди-
 Զորամարմին Корпус нение
 Զորաշարժ Маневр
 Զորասյուն Колонна
 Զորասյունի աստ Хвост колонны
 Զուգահեռաշար Веер
 Զրահապատ մեքենա Бронева машина

Թաքսիոց Укрытие, закрытие
 Թույլ դիֆադրության նշան Цель слабого сопро-
 тивления
 Ինքնապաշտպանություն Самооборона
 Իշխող բարձունք Командующая высота
 Լարափակոց Проволочное заграждение
 Լիքը Заряд
 Լոսարձակ Проектор
 Խազ (նշանոցի) Деление прицела
 Խորհիս База
 Խոտորնակ Поперечник
 Խրամատ Окоп
 Ծածկոց Закрытие
 Կայուն Устойчивый
 Կանոնագիրք Устав
 Կառուցվածք Сооружение
 — ամրաշինական фортификационное соору-
 Կուսակալություն Кучность (жение)
 Կտրիանք Осколки
 Կրակ (զորձան) Огонь (действительный)
 — թեհնար фланкирующий ог.
 — խափանիչ заградительный ог.
 — մենագորկ одиночный ог.

— շեղ (նշանացային) косоприцельный огонь

— շտապ Беглый ог.

Հակադրոճ Контр атака

Հա՛լընդդեմ մարտ (զիմամարտ) Встречный бой

Հաղորդիչ Передатчик

Համալրում Пополнение

Հայթայթում Снабжение

Հաշվառում Учет

Հաշվարք Вычисления, расчет

Հաստարան, հաստում Установка

Հաստիքային Штатный

Հաստոցավոր զնդացիր Станковый пулемет

Հասողություն Дальность

Հարձակողական մարտ Наступательный бой

Հարմարանք Приспособление

Հարվածականություն Поражаемость, поражение

Հարվածելի մակերեվույթ Уязвимая, поражаемая

Հեծելազոր Кавалерия

поверхность

Հեղեղատ Овраг

Հենակետ Опорный пункт

Հեռակայություն Дистанция

Հեռակայություն փողակ Дистанционная трубка

Հեռագրիժ Траектория

— դեմնամերձ настильная траек.

Հետախուզություն Разведка

Հետապնդում Преследование

Հետևակ Пехота

Հորից Гаубица

Հողակույտ Насыпь

Հրավաշար Огневые припасы

Հրասանդ Мортира

Հրետանի Артиллерия

— ակնանետային минометная ар.

— աշտարակային башенная ар.

— բերդային крепостная ар.

— գրաստավոճ выючная ар.

— զենիթի зенитная ар.

— զորական войсковая ар.

— թեթև легкая ар.

— ինքնաշարժ самоходная ар.

— խճուղային шоссе́йная ар.

— խրամատային траншейная ар.

— ծանր тяжелая ар.

— ծովափնյա береговая ар.

— հակադուրթային противотурмовая ар.

— հեծյալ конная ар.

— հրաձգային стрелковая ар.

— ուղեկցող ар. сопровождения

— փոխադրելի переносная ар.

Հրետանային Лафет

Չագար Воронка

Չայնաչափական մարմին Звукометрический ор-

Չիզ Выстрел (ган.

Ճկունություն Гибкость

Մակերես Площадь

Մարտադաշտ Поле сражения

Մատակարարում Питание

Մատակարարող մարմին Питающий орган

Մատույց Подступ

Մարտական խնդիր Боевая задача

Մարտակարգ Боевой порядок

Մարտամաս Боевая часть

Մարտազար Боевые припасы

Մարտավարական ղեկավարություն Тактическое
руководство

Մարտավարական նկատառում Тактическое со-

Մարտկոց Батарея (ображение

Մեռյալ տարածություն Мертвое пространство

Մերձենալ (հակաստորդին) Сближаться (с про-

Մթնոլորտ Атмосфера тивником)

Յետիպազում Отход

Յերթ Поход

Յերթական շարժում Походное движение

Յերթի խոհանոց Походная кухня

Նշան (կենդանի, մեռյալ) Цель (живая, мертвая)

Նշանառություն Наводка

Նռնակ Граната

Նրբերանգ Оттенки

Շառավիղ Радийс

Շարան Эшелон

Շարժիչ Движитель

Շարժունակություն Подвижность

Շերտ Полоса

Շերտափակ Блиндаж

Շրջագրիծ Окружность

Ոդադարիչ Аеростат

— պարանավոր змейковый

Ոդադարիչային մաս Воздухоплавательная часть

Ոգերևութաբանական տվյալներ Метеорологиче-

Ոժանդակ Резерв (ские данные)

Ոպերացիա (ռաւական գործողություն) Опе-

Որապահ մաս Дежурная часть (рация

Որինչափություն Законмерность

Որվա գնացք Пробег

Ուղղորդ (լանջ, հետագրիծ) Крутой (скат, траек-

Ունակություն Емкость тория — ая)

Ուսուցում Obучение

Չեղբացնել Парализовать

Պայթուցիկ լիցք Разрывной заряд

Պաշտպանակ Прикрытие

Պատառում Прорыв

Պատնեղ Заграждение

Պատվար Бруствер

Պարագա Обстановка

Պարեկ Раз'езд

Պարկ (կրանք) Парк

Ջոկատ Отряд

Ջրեռոց Кипятильник

Ռմբակոծ Обстрел

— հորիզոնական horizontalный об.

— Ո ղղաձիգ вертикальный об.

Ռմբանետ Бомбомет

Ռմբասալ Орудийный ящик

Ռումբ Бомба

— ֆուգասային фугасная бомба

Սանդղաձև դասավորություն Расположение ус-

Սավառնակ Самолет (тупами)

Սավառնակային մաս Авиационная часть

Սարքավորել Оборудовать

Սուրճանդակ Ординарец

Սվինամարտ Штыковой бой

Վահան Щит

Վազանցուկ մոմենտ Скоропереходящий момент

Վառք Порох

Վարգելով Рысью

Վերաստորագրություն Переподчинение

Վերերկրյա հետախույզություն Наземная раз

Վերջապահ Арьергард (ведка)

Վանաստիակ Рикошет

Տափակ Платформа

Տեղագրական տվյալներ Топографические дан-
ные

Տեղական առարկա Местный предмет

Տեղամաս Участок

Տեղանք Местность

Տեղավորում Расположение

Տեսածիր Обзор

Տեսողական ազդանշաններ Оптическая сигна-

Տրամաչափ Калибр (лизация)

Տրամաս Профиль

Յրում Рассеивание

Փորձնական հրաձգություն Пристрелка

Քարշակ Передок

Յ Ա Ն Կ

Հրետանու դերը, մարտական հատկություններն ու նրա վրա դրվող խնդիրները	5
Հրանոթների, արկերի յեվ հրետանու տեսակները	9
Շարքեր ու կարգեր	24
Հրետանու կրակը	26
Հրետանային դիրքեր	42
Արկերի մատակարարումը	52
Հրետանային հետախուզություն	57
Հրետանին հանգստի ժամանակ, յերթում յեվ մարտում	60
Զրահապատ հրետանի	85
Բառացուցակ	95
Վրիպակներ	105

ՎՐԻՊԱԿՆԵՐ

Եջ.	Տող.	Տպված է.	Պեսք է լինի.
Վեբ. 'Նեբ.			
5	9	Հեռակա (հեծելազորի) հրետանու գործողություններն անբաժան հեն:	Հեռակա (հեծելազորի) և հրետանու գործողություններն անբաժան հեն:
21	6	Թեթև ու հեծյալ հրետանու.	Թեթև ու հեծյալ հրետանի
22	6	հրաձիգ	հրձիգ
30	12	վորանաչափ	վորանաչափ
»	2	յուրաքանչյուր	յուրաքանչյուր
31	2	զրանիտի	զրանիտի
32	1	...արտասվարեր, փուշապնող պալարներ առաջապնող նյութերով:	...արտասվարեր, փուշապնող, պալարներ առաջապնող նյութերով:
33	1	գործողությունը լավ և կարճ ժամանակի ընթացքում փամփուշտներ քիչ բանեցնելով:	գործողությունը լավ և կարճ ժամանակի ընթացքում փամփուշտներ քիչ և բանեցնում:
37	2	հրձիգ ադիտացիոն	հրձիգ, ադիտացիոն

44	2	Հրեատանու հետ	Հրեատանու դեմ
45	8	Նրանց դասավորելը տեղանքում (անաս- նում ավելի հեշտ է):	Նրանց դասավորելը տեղանքում (ան- տառում) ավելի հեշտ է:
46	9	սահմանադրանք	սահմանափակ
66	6	Աստիճանաբար ամ- բողջ հրեաներին հե- տևելի յետևից առաջ և քաշում (թեկուզ զի- շերով):	Աստիճանաբար ամ- բողջ հրեաներին ա- ռաջ և քաշվում հետևակի յետևից (թեկուզ զիշերով):
70	12	մարդկոցները	մարտկոցները
72	12	մերձավոր աջակցու- թյուն	մերձավոր աջակ- ցության
76	11	հնդապնդման համար	հետապնդման հա- մար
79	1	Անցարան	Անցարանի

Բացի դրանից, զբրբում հանդիպած «փորձնահրա-
ձգություն և վերջնապահ» բառերն ամեն տեղ փոխել
«փորձնական հրաձգություն և վերջնապահ» բառերով:

10. ~~Պարհայի~~ Պարհայի իշխանությունն ու
նրա կառույցվածքը. փոխ. 1.
Վարդունի 40 կ.
11. Հետևակի մարտական ծառայություն
թարգ. Հ. Մկրտչյան 2 ս. —
12. Ս. Միլոեկ լեզվ. Վ. Սվեցիցկի. Ռազմա-
կան տեղագրություն, փոխադր.
Պ. Աթայան 2 բ. 75 կ.
13. Յե. Սմիլովսկի. — Հրեաներ, թարգ.
Գ. Տ. Աստվածատրյան 60 կ.

Տ Պ Ա Գ Ր Վ Ո Ւ Մ Ե Ն

1. Ն. Մորոզով. — Հետևադորի մարտավարությունը.
2. «Կոլտ» գնդացրի նկարագրությունը.
3. Մ. Սբեդլան. — Ռուս-հայ ռազմական բառարան.
4. Ռ. Գեյբեհ. — Հրացանաձգի նախապատրաս-
տությունը.
5. Լիզնաու. — Յերթ և Հանգիստ.

13.240

ԳԻՆՆ Ե 60 ԿՈՊ.

